

Martin Rothkegel

Knižní kultura moravských novokřtěnců Rukopisy a tisky z knižních fondů huterských bratří v evropských knihovnách

V dějinách německé literatury ve středovýchodní Evropě raného novověku zaujímá zvláštní postavení rozsáhlé písemnictví huterských bratří 16. a 17. století, neboť bylo až na několik málo výjimek šířeno výlučně rukopisně a předáváno a čteno jen v rámci uzavřeného společenství.¹ K rukopisnému šíření svých náboženských textů byli huterité donuceni, neboť pro tiskaře bylo obecně příliš riskantní přijímat od „novokřtěnců“ zakázky. Zatímco čeští bratři provozovali svou vlastní tiskárnu v Ivančicích a Kralicích,² huterité k tomu neměli dostatečně velkou ochranu vrchnosti, ačkoliv i oni udržovali úzké, ba takřka symbiotické vztahy s některými zástupci panského stavu. Význam rukopisného tradování a rozšiřování textů byl však u huterských bratří mnohem více než jen nouzovou pomůckou. Psaní si od času rozkvětu sborů, k němuž došlo v šedesátých letech 16. století, do druhé poloviny 17. století udržovalo důležitou funkci při zprostředkovávání věrouky členům společenství a odborných vědomostí pro určité nositele funkcí a profesí. Svou roli zde mohl sehrát také aspekt uctavování. Předtím, než se zaměříme na obsah, knihovědnou charakteristiku a obsah dochovaného souboru huterských knih, mohl by být užitečný orientační přehled dějin tohoto společenství a jeho struktur.

Huterští bratři, kteří se sami označovali také jako „Církev Boží na Moravě“ nebo „Moravští bratři“, odvozuji svůj původ od zakladatelské postavy křtěneckého laického kazatele Jakoba Hutera (Hueter, Hutter), kloboučnického tovaryše z Jižního Tyrolska. Huter od roku 1530 přiváděl na Moravu četné tyrolské křtěnce, kteří se nejprve připojili k již existujícímu křtěneckému sboru ve Slavkově u Brna. Slavkovský sbor, založený v roce 1528, a jeho filiální sbory se na několik let staly záchytnými stanovišti pro křtěnecké uprchlíky z celého hornoněmeckého prostoru, kteří byli ve svých německojazyčných domovských zemích krvavě pronásledováni. Jako výraz svých stavovských svobod, ale i vlivem teologické rozvahy a v neposlední řadě z ekonomických zájmů projevovala moravská šlechta vůči pronásledovaným náboženským menšinám snášenlivé postoje. Poté, co četné moravské pozemkové vrchnosti začaly kolem roku 1500 poskytovat ochranu Jednotě bratrské, přijímaly od přelomu let 1527–1528 také křtěnce. Slavkovský sbor zastával ve své rané době principy nenásilí a společného vlastnictví. O praktickém provádění těchto zásad, zdůvodněných příkladem prvotní církve v Jeruzalémě (Skutky 2–5), došlo v rychle rostoucí sboru brzy k roztržkám. K tomu přispěly i konflikty s vůdci nově příchozích skupin utečenců, kterým slavkovští bratři nechtěli přiznat vedoucí úlohu ve strukturách slavkovského sboru. Huter a jeho tyrolští přívrženci se

¹ Katalog der hutterischen Handschriften und der Drucke hutterischer Provenienz, bearbeitet von Matthias H. Rauert und Martin Rothkegel (ed. Gottfried Seebaß), Gütersloh 2011 (v tisku). Rukopisy a tisky popsané v tomto katalogu budou v této stati nadále citovány podle svého katalogizačního čísla.

² Restriktivní politika habsburských zeměpanů byla zaměřena na potlačení tisku nekatolické literatury s náboženskými texty, avšak královské výnosy nemohly být kvůli odporu evangelických šlechtických vrchností zcela prosazeny. K cenzuře na Moravě srov. KAMENÍČEK, František: Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526–1628). Díl 3, Brno 1905, s. 277–284, 366; VOIT, Petr: Moravské prameny z let 1567–1568 k dějinám bibliografie, cenzury knihtisku a literární historie, Praha 1987. Ke knižní kultuře v Jednotě bratrské srov. BOHATCOVÁ, Mirjam: Česká kniha v proměnách staletí, Praha 1990, s. 227–243; VÁVRA, Ivan: Knižní vazby bratrské dílny ivančicko-kralické, in: Historická knižní vazba. Sborník příspěvků k dějinám vazby a metodice ochrany historických knižních vazeb 1966–1970 (ed. Bohumil Nuska), Liberec 1970, s. 86–160.

poté při jedné roztržce na začátku roku 1531 připojili ke schizmatické skupině slavkovského sboru, jež se usadila v Hustopečích. V novém hustopečském sboru, který také založil dvě filiální osady, se Huter, považující se za Bohem povolaného apoštola s pověřením znovuvybudovat pravou církev, do roku 1533 proti několika rivalům jako vůdčí osobnost prosadil.³

V roce 1533 byl Jakob Huter na misijní cestě v Tyrolsku zatčen a o několik měsíců později popraven. Ferdinand I. s odkazem na království křtěnců v Münsteru (s nímž pacifisticky ladění huterité ve skutečnosti neměli nic společného) současně nařídil křtěnce z Moravy vyhnat. V ohrožení své existence přešel sbor do podzemí. Moravskými vrchnostmi polovičatě prováděná vyhánění však brzy ustala, takže huterité mohli mezi lety 1536 a 1547 založit přibližně třicet nových osad s hlavním sídlem v Šakvicích u Hustopečí. Mimo Moravu huterité (s výjimkou několika míst na uherské straně hranice) nevytvořili žádné sbory. Již v rané době společenství začala systematická misijní práce, tj. cílené získávání imigrantů mezi pronásledovanými křtěneckými skupinami především v hornoněmecké jazykové oblasti, mezi padesátými a osmdesátými lety 16. století také v severní Itálii.⁴ Za ní stála teorie, že Morava se uprostřed pronásledování, které přijde na konci časů, stane útočištěm ze Zjevení Janova 12, kde Bůh „shromáždí své vyvolené, mezi nimiž nechá na zemi zjevit své nebeské dílo a vládu, a kde své nevěstě určí místo v poušti, aby si mohla na čas odpočinout od draka a porodit své děti“.⁵ Huterská misie vedla až do začátku 17. století ke stálému růstu. Do konce 16. století vzrostl počet huterských osad na 54, žilo v nich přibližně 20 000 obyvatel na 28 panstvích. K tomu od roku 1546 přibyla osada v Sobotišti (okr. Senica) v příhraničí Horních Uher, kterou později následovaly další osady na uherském území. Hlavní sídlo celého společenství bylo od poslední třetiny 16. století v Nových Mlýnech nedaleko Mikulova.⁶

Více než stodvacetileté období míru v Markrabství moravském bylo v letech 1605 a 1606 ukončeno vojenskými akcemi povstalecké armády Štěpána Bočkaje. Bezbranné huterské osady byly v mimořádné míře vystaveny plundrování a násilnostem vojáků.⁷ Přistěhovalectví zahraničních křtěnců ustalo, když v roce 1618 vypukla třicetiletá válka. V roce 1622, dva roky po porážce „zimního krále“ a evangelických stavů v bitvě na Bílé hoře a šest let před vydáním Obnoveného zřízení zemského pro Moravu, se v markrabství začala prosazovat rekatolizační politika, přičemž všichni křtěníci byli vystaveni volbě mezi konverzí ke katolictví, nebo vystěhováním ze země. Huterské společenství

³ K počátkům huterských bratří srov. PACKULL, Werner O.: Hutterite Beginnings. Communitarian Experiments During the Reformation, Baltimore – London 1995; nárys dějin huterských bratří s obsáhlými údaji o pramenech a literatuře viz ROTHKEGEL, Martin: Anabaptism in Moravia and Silesia, in: A Companion to Anabaptism and Spiritualism 1521–1700 (ed. John D. Roth – James M. Stayer), Leiden 2006, s. 163–215, zde na s. 177–186, 198–210.

⁴ K huterské misii srov. VON SCHLACHTA, Astrid: „Searching through the Nations.“ Tasks and Problems of Sixteenth-Century Hutterian Mission, Mennonite Quarterly Review, roč. 74 (2000), s. 27–49; VON SCHLACHTA, Astrid: Hutterische Konfession und Tradition 1578 bis 1619. Etabliertes Leben zwischen Ordnung und Ambivalenz, Mainz 2003, s. 340–387; k italským huteritům srov. STELLA, Aldo: Dall'anabattismo veneto al „Sozialevangeliismo“ dei Fratelli Hutteriti e all'illuminismo religioso sociniano, Roma 1996, s. 106–135.

⁵ Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder. Ein Sprachdenkmal aus frühneuhochdeutscher Zeit (ed. A. J. Friedrich Zieglschmid), Ithaca 1943, s. 365n. (text z roku 1556).

⁶ Srov. ZEMAN, Jarold Knox: Historical Topography of Moravian Anabaptism, Mennonite Quarterly Review, roč. 40 (1966), s. 266–278; ZEMAN, Jarold Knox: Historical Topography of Moravian Anabaptism, Mennonite Quarterly Review, roč. 41 (1967), s. 40–78, 116–160; PAJER, Jiří: Studie o novokřtěncích, Strážnice 2006, s. 61–78.

⁷ PAJER, c. d., s. 163–170; ROTHKEGEL, Martin: Od Nových Mlýnů až po Turecko 1607–1610. Jak novokřtěnecký mlynář Salomon Pöger hledal svou Turky unesenou manželku, in: Studia Moravica III. Mars Moravicus – neklidná léta Moravy (ed. Erik Gilk), Olomouc 2005, s. 13–21; VON SCHLACHTA, Hutterische Konfession und Tradition 1578 bis 1619, c. d., s. 57–65.

bylo těžce zdecimováno válkou a výstupy členů a čítalo, v době, kdy přesídlilo na uherské území, snad ještě okolo 10 000–15 000 osob. Tak vedle starších kolonií zakládaných od poloviny 16. století vznikla na západě Slovenska a v Burgenlandu celá řada nových osad. Na místo Nových Mlýnů nyní nastoupilo Sobotiště jako náboženské, intelektuální a administrativní centrum. Od roku 1621 existovala vzdálená kolonie, založená obyvateli jedné jihomoravské osady, které odvěkl Bethlen Gábor, také v sedmihradském Vinťu de Jos.⁸

Na uherské půdě došlo mezi lety 1639–1662, v období úřadování představeného (biskupa) Andrease Ehrenpreise, ke krátkému poslednímu ekonomickému a kulturnímu rozkvětu,⁹ který odráží – ačkoliv zjevně z druhé ruky podaná – kapitola „O uherských novokřtěncích a způsobu jejich života“ slavného pikareskního románu Hanse Jakoba Christoffela z Grimmelshausenu „Dobrodružný Simplicius Simplicissimus“ (*Der Abenteuerliche Simplicissimus Teutsch*, 1668, kap. V. 19). Poté ovšem nastal rychlý úpadek, takže kolem roku 1700 mělo společenství již jen asi 1000 členů, jejichž počet v 18. století nadále klesal. Mezi lety 1760 a 1770 byli poslední huterité na západě Slovenska násilím začleněni do katolické církve. Nejdéle při křtěneckém vyznání vytrvala osada ve Vinťu de Jos, kam ještě v pozdním 18. století prchaly malé skupiny posledních huteritů ze západního Slovenska. Překvapivě se v roce 1755 ke zbytkům huterských osad v Sedmihradsku připojila skupina kryptoprotestantů deportovaných z Korutan, čímž je zachránila před zánikem.¹⁰ Po dobrodružných útěcích a putováních nalezlo malé společenství po roce 1770 útočiště v jižním Rusku, kde počet osob opět vzrostl. Huterité tam přetrvali až do zavedení všeobecné branné povinnosti v Ruské říši v roce 1874. Mezi lety 1874 až 1879 přesídlili huterité v několika vlnách do Severní Ameriky, kde nyní velmi úspěšně provozují polní hospodářství. Dnes čítá toto společenství ve Spojených státech a v Kanadě okolo 50 000 přívrženců.¹¹

Životní styl historických huteritů 16. a 17. století lze označit jako konfesní subkulturu s vysokým stupněm vědomého vymezování se vůči většinové společnosti. Zatímco huterité ve svých počátcích kupovali a pro své účely přestavovali jednotlivé domy ve vesnicích a malých městech, od poloviny 16. století směřovala tendence k vytváření souvisle budovaných obydli na okraji nebo vně sídelních lokalit. Často bývaly přístavbami nových obytných domů a dílen rozšiřovány stranou stojící poplužní dvory nebo mlýny. V jednotlivých „domech“ („Haushaben“) nebo „bratrských dvorech“ („Bruderhöfe“) žilo okolo 200 až 600 (v některých případech také podstatně více) obyvatel. Až na ty členy společenství, kteří pracovali jako správci statků, mlynáři nebo sklepmistři a pobývali na velkostatech vrchností, žili huterité ve svých dvorech v relativní autonomii jako „hosté“ tehdejších vrchností se zvláštním smluvně upraveným statutem. K izolaci od ostatního

⁸ Srov. PAJER, c. d., s. 67. Pajer, který odhaduje počet huteritů vystěhovaných z Moravy na 15 000, se řídí zdrženlivým odhadem Thomase Winkelbauera, srov. WINKELBAUER, Thomas: Die Vertreibung der Hutterer aus Mähren 1622. Massensexodus oder Abzug der letzten Standhaften?, *Mennonitische Geschichtsblätter*, roč. 61 (2004), s. 65–96. K huteritům ve Vinťu de Jos srov. KLUSCH, Horst: Die Habaner in Siebenbürgen, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, roč. 11 (1968), s. 21–40.

⁹ Srov. HARRISON, Wes: Andreas Ehrenpreis and Hutterite Faith and Practice, Kitchener 1997; HORVÁTH, Pavel: Die handwerkliche Erzeugung auf dem Habanerhof in Soblahov in den Jahren von 1649 bis 1658, *Sborník Slovenského národného múzea. Etnografia*, roč. 8 (1967), s. 135–166; KATONA, Imre: *Habán művészeti emlékek Magyarországon*, Budapest 1983.

¹⁰ Srov. Die *Geschichts-Bücher der Wiedertäufer in Oesterreich-Ungarn* (ed. Josef Beck), Wien 1883, s. 580–642; BUCHINGER, Erich: Die Geschichte der Kärntner Hutterischen Brüder in Siebenbürgen und in der Walachei (1755–1770), in *Rußland und Amerika. Ein Beitrag zum Schicksal von Kärntner Transmigranten und zur Geschichte der heutigen Hutterischen Bruderhöfe in den USA und Kanada, Carinthia*, roč. 172 (1982), s. 145–303.

¹¹ Srov. VON SCHLACHTA, Astrid: *Die Hutterer zwischen Tirol und Amerika. Eine Reise durch die Jahrhunderte*, Innsbruck 2006.

obyvatelstva přispívala vedle tendence k výstavbě uzavřených osad také skutečnost, že německy mluvící huterské kolonie se nacházely převážně v ryze českojazyčných oblastech jižní Moravy.¹²

Hospodářské základy bratrských dvorů spočívaly vedle služeb na šlechtických velkostatkách v provozování řemesel. Huterské dílny byly proslulé vysokou kvalitou a pracovaly nezávisle na městských ceších. Protože byla smluvně upravená část produkce a hospodářského přebytku odváděna vrchnostem, představovaly komunity huteritů důležitý pramen příjmů pro moravskou šlechtu. Od osmdesátých let 16. století se huterité specializovali především na luxusní zboží. Vedle bot a textilií, zdobených nožů a přístrojů, kůží potaženého nábytku, zámečnických prací, hodin, vodotrysků, rozličných typů kočárů a vozů se velké oblibě u šlechtických zadavatelů na Moravě, v Horních Uhrách a sousedních zemích až do druhé poloviny 17. století těšila především huterská fajáns.¹³ Z huterských uměleckých řemesel byla na základě starozákonního zákazu obrazů přísně zapovězena jakákoliv obrazová nebo plastická zpodobňování, což udělovalo jejich produktům zvláštní estetický ráz. Specifickou privilegovanou profesní skupinu uvnitř huterského společenství tvořili lazebníci a ranhojiči, orientovaní na paracelsiánské učení. Nabízeli svoje služby také ostatnímu obyvatelstvu a nejrůzněji vstupovali jako osobní lékaři do služeb šlechticů. Tak doprovázel huterský ranhojič Balthasar Goller v roce 1608 císařského vyslance Adama z Herbersteinu do Konstantinopole a později se stal osobním lékařem kardinála Františka z Dietrichsteina.¹⁴ Celkově můžeme u huteritů sledovat tendenci prosadit se na regionálním trhu v určitých službách a výrobcích jako dominující nebo dokonce jako výluční dodavatelé.

Znáčná část přístupujících konvertitů pocházela z řemeslnického stavu. Pokud se ke společenství přidávali sedláci, nebo – k čemuž docházelo podstatně řidčeji – duchovní a šlechtici, museli se vyučit nějakému řemeslu. Ve společenství narozené děti byly přiváděny na svět ve zvláštních světnicích pro šestinedělky, kde zůstávaly až do odstavení s matkami. Poté byl rodičům kontakt s dětmi dovolován jen ve velmi omezeném rozsahu. Namísto toho byly předány do opatrování pečovatelek a žily ve zvláštních dětských domech, tzv. „malých školách“ („školkách“), nad nimiž drželi hygienický dozor huterští lékaři. Do věku dvanácti let se odrostlejší dětem dostávalo základního školního vzdělání. Také dívky se učily přinejmenším číst. Poté byly zralejší děti rozdělovány mezi jednotlivá řemesla, která byla organizována po způsobu cechů s dohledem představených.

¹² Celkový obraz huterské subkultury pozdního 16. a raného 17. století srov. VON SCHLACHTA, *Hutterische Konfession und Tradition 1578 bis 1619*, c. d., s. 29–40; k počtu obyvatel jednotlivých bratrských dvorů srov. odhady tamtéž, s. 65. Na bratrských dvorech v Příbčicích a v Nových Mlýnech mělo žít v roce 1607 více než 1000 osob, srov. FISCHER, Christoph Andreas: *Vier vnd funfftzig Erhebliche Vrsachen / Warumb die Wiedertaufer nicht sein im Land zu leyden*, Ingolstadt 1607, s. 61 a 109. K poměru huterských osad k lokálním vrchnostem srov. PAJER, c. d., s. 69–78; VON SCHLACHTA, *Hutterische Konfession und Tradition 1578 bis 1619*, c. d., s. 20–25 a 302–307. K jazykové izolaci huteritů srov. ZEMAN, Jarold Knox: *The Anabaptists and the Czech Brethren in Moravia 1526–1628. A Study of Origins and Contacts*, The Hague 1969, s. 304–307.

¹³ K huterskému hospodářskému řádu všeobecně srov. GOERTZ, Hans-Jürgen: *Religiöser Nonkonformismus und wirtschaftlicher Erfolg. Die Gütergemeinschaft der Täufer in Mähren – eine neue Deutung*, in: *Radikalität der Reformation. Aufsätze und Abhandlungen* (ed. Hans-Jürgen Goertz), Göttingen 2007, s. 343–362. K rentabilitě huterských bratrských dvorů ve šlechtickém hospodářství srov. studii provedenou na základě dobových příznání šlechty srov. PAJER, c. d., s. 51–60. K huterským řemeslům a jejich výrobkům srov. HRUBÝ, František: *Die Wiedertäufer in Mähren*, Leipzig 1935, s. 23–36; VOKÁČOVÁ, Věra: *Habánské přístroje ve sbírce UPM*, Acta UPM. Řada C: *Commentationes*, roč. 2 (1980), s. 114–123; KYBALOVÁ, Jana – NOVOTNÁ, Jarmila: *Habánská fajáns 1590–1730*, Praha 1981; *Die Hutterischen Täufer. Geschichtlicher Hintergrund und Handwerkliche Leistung*, Weierhof 1985; VON SCHLACHTA, *Hutterische Konfession und Tradition 1578 bis 1619*, c. d., s. 30–49; PAJER, c. d., s. 79–162.

¹⁴ K huterským lékařům srov. VON SCHLACHTA, *Hutterische Konfession und Tradition 1578 bis 1619*, c. d., s. 41–45. Novější výzkum huterského lékařského umění je důležitý badatelský deziderát.

Ti pak přebírali další výchovu.¹⁵ Mladší dospělí mohli společenství buď opustit, nebo jim byl po katechetické přípravě udělován křest, a to pokropením. Ten byl současně předpokladem pro sňatek. Příslušný partner byl osobě povolené ke sňatku vybírán losem. Manželské páry žily v malých místnostech podobných celám se stěnami z proutěného pletiva překrytého lepenicí, nacházejících se v podstřešních patrech velkých huterských domů. V přízemích domů byly většinou kuchyně nebo dílny.¹⁶ Předměty, které členové společenství užívali pro osobní potřebu, zpravidla ne víc než oděv, ložní šaty a knihy, jim přiděloval sbor, a to pouze do odvolání. Ke stravování docházelo obvykle ve společných jídelnách. Každý den byl uzavírán společným modlitebním shromážděním, středeční večer a ranní čas nedělí a svátečních dní byly vyhrazeny delším bohoslužbám s kázáním. Na Velikonoce, Letnice nebo v jiných obdobích byla po více dní slavena tzv. „líbezná památka Páně“, k níž se scházeli obyvatelé několika bratrských dvorů a jejiž vrchol představovalo vysluhování Večeře Páně prováděné u dlouhých stolů pod širým nebem.¹⁷

Vedení jednotlivých bratrských dvorů a celého společenství leželo v rukou „služebníků“ nebo „starších“, již se dělili do dvou kategorií. Byli to „služebníci Božího slova“ (kazatelé), kteří vykonávali především duchovní funkce, a „služebníci časných tělesných potřeb“ nebo hospodáři, kteří měli na starosti dohled nad ekonomickými záležitostmi společenství. Bývali voleni na základě návrhů z celé obce při shromážděních, k nimž se služebníci a starší všech bratrských dvorů scházeli jednou nebo dvakrát ročně a k nimž bývaly podle potřeby zvány i další skupiny osob, například představení řemesel. Kazatelé a hospodáři byli povoláni nejprve na zkoušku a teprve po individuálním – kratším nebo víceletém – zkušebním období byli potvrzeni v úřadu doživotně. Podléhali přísné disciplíně a mohli být, pokud proti nim byly vzneseny oprávněné stížnosti sboru, po procesním řízení před shromážděním starších opět odvoláni. Volby, potvrzování, sesazování, zpětné přijímání a úmrtí služebníků jsou od čtyřicátých let 16. století zdokumentovány téměř bez bílých míst. V roce 1542 dosáhl počet kazatelů devíti osob. Kolem roku 1556 vzrostl na přibližně 20 a mezi lety 1570–1620 obnášel většinou přes 30 osob s maximálním počtem kolem 40 v období 1591–1595. Z řad kazatelů byl volen představený nebo biskup veškerých sborů, jenž řídil shromáždění služebníků a reprezentoval též společenství před světskou vrchností. V jeho sídle se nacházela ústřední kancelář celého společenství, která byla vedena „písařem starších bratří“ nebo „bratrským písařem“, jehož úřad kromě písařského vzdělání vyžadoval i právní znalosti nutné pro uzavírání smluv včetně zvládnutí českého jazyka. Příslušníci obou skupin služebníků se vůči prostému členstvu těšili zvláštním materiálním výsadám – dostávali lepší byt, oděv a stravu a stolovali odděleně od zbývajících členů obce.¹⁸

¹⁵ K hygienickým předpisům pro výchovu malých dětí ve společenství srov. ROTHKEGEL, Martin: Die älteste hutterische Schulordnung. Ein Ordnungszettel von 1558, *Mennonitische Geschichtsblätter*, roč. 55 (1998), s. 85–106. K huterskému vzdělávacímu systému srov. VON SCHLACHTA, Hutterische Konfession und Tradition 1578 bis 1619, c. d., s. 331–340.

¹⁶ Několik obytných domů huterské osady z počátku 17. století se dochovalo v prostoru někdejšího bratrského dvora ve Velkých Levárech (okr. Senica, Slovensko), srov. MJARTAN, Ján: Habánské dvory vo Velkých Levároch a v Sobotišti, *Pamiatky a múzea*, roč. 8 (1959), s. 121–130.

¹⁷ K bohoslužbám a kázáním srov. ROTHKEGEL, Martin: Tobias Bersch über Matthäus 9,1–17. Eine hutterische Predigt aus der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts, *Mennonitische Geschichtsblätter*, roč. 63 (2008), s. 233–265, zde na s. 236–240. K huterským slavnostem Večeře Páně srov. VON SCHLACHTA, Hutterische Konfession und Tradition 1578 bis 1619, c. d., s. 238–243.

¹⁸ Ke strukturám společenství srov. RUNZO, Jean: Hutterite Communal Discipline 1529–1565, *Archiv für Reformationsgeschichte*, roč. 71 (1980), s. 160–179; VON SCHLACHTA, Hutterische Konfession und Tradition 1578 bis 1619, c. d., s. 245–270; ROTHKEGEL, Anabaptism in Moravia and Silesia, c. d., s. 200n; k úřadu bratrského písaře srov. RAUERT, Matthias H.: Die „Brüder-Schreiber“ in Mähren. Zur kollektiven Historiographie der hutterischen Täufer, *Mennonitische Geschichtsblätter*, roč. 56 (1999), s. 103–138.

Gründliche kurz verfasste Historia.

Von Münsterischen Wi-
dertauffern: vnd wie die Hutterischen Brüder
so auch billich Widertauffer genent werden / im Löblichen
Marggraffthumb Wärbhern / deren vber die sibenzehen tausent sein
sollen / gedachten Münsterischen in vilen anlich /
gleichformig vnd mit zustimmer sein.

Durch.

Christoffen Erhard Theologum, auß der Fürstlichen
Graffschafft Tyrol / von Hall geborn.

Gedruckt zu München / bey Adam Berg.

Cum gratia & priuilegio Cæs. May:

Anno M. D. LXXXVIII.

Titulní strana protikatolického huterského polemického spisu. Huterský muž má v rukou knihu. Na pozadí je vyobrazen obytný dům huterského společenství. Četné vikýře v šindelové střeše osvětlují obývané místnosti obou podstřešních pater.

Zřízení huterského společenství, detailně rekonstruované na základě bohatého písemného a hmotného pramenného materiálu, bylo samými huterity nazýváno „uměleckým dílem hodinového strojku, kde jedno kolečko pohání druhé, podporuje ho a pomáhá mu udržet se v chodu“, a také „shromážděním užitečných včel, které spolu pracují v jednom úlu, jedna přinese kus vosku, druhá trochu nektaru, třetí trochu vody, až vznikne jejich lahodné dílo sladkého medu“.¹⁹ Cílem huterského životního způsobu však nebylo na rozdíl od dobových utopií úsilí o co možná největší pozemskou blaženost. Společné vlastnictví a důraz na sociální disciplinazaci měly uskutečňovat institucionální rámec pro cestu spásy v trpělivosti, mírnosti a pokoji. Huterité rozuměli ospravedlnění jako současně strastiplnému a očišťujícímu procesu odevzdávání se a zřikání se vlastní vůle, který do jisté míry přenesl do tohoto světa středověkou představu o očišci. Představa o ospravedlnění jako očišťujícím procesu, mající původ ve středověké mystice, byla v době reformace propagovaná Andreasem Karlstadtem a Tomášem Müntzerem a hornoněmeckému křtěnectví zprostředkovaná především Hansem Hutem. Zatímco u Karlstadta, Müntzera a Huta byl proces ospravedlňujícího trpění Boží vůle popsán jako individuální a niterný děj, huterité učinili z těchto myšlenek základ své eklesiologie a společenské životní formy. Jedním z klíčových biblických dokladů bylo pro huterity slovo Sírachovce 2,5: „Vždyť zlato se zkouší v ohni a lidé Bohu milí v peci pokoření“,²⁰ přičemž ohněm se zde konkrétně rozumí sbor a pokoření nalezlo svůj konkrétní výraz v rezignaci na soukromé vlastnictví a sebeurčení. Vstupem do „Církve Boží na Moravě“ a podřízením se jejímu řádu se jedinec vydává na cestu spásy ospravedlňujícího tříbení, jehož cílem byl věřícím zaslíbený posmrtný stav spásy. Nadsazeně vyjádřeno: huterité nechťeli na zemi uskutečnit nebeské království, ale očištec (na jehož existenci na onom světě, jako všechny reformační proudy, už nevěřili).²¹

Také huterská knižní kultura byla dalekosáhle podmíněna náboženským charakterem jejich společenství. O knihách huterských bratří v 16. a 17. století měli jen málokterí současníci, nepatřící k jejich společenství, bližší povědomost. V roce 1607 si Andreas Fischer, katolický farář z Valtic, na huterity stěžoval: „Všechny své knihy, které zachycují a popisují jejich blouznění, udržují v takové tajnosti, že se k nim dostane sotva každý tisíc. [...] Je třeba skutečně velké vynalézavosti (kterou jsem musel projevit i já), aby bylo možné dostat se alespoň k některé jejich knize“.²² V příloze k dalšímu polemickému spisu proti huteritům vydanému ve stejném roce Fischer už ale uvedl slušnou malou sbírku děl, která si mohl obstarat z bratrských dvorů, mezi nimiž byly jak tisky, tak rukopisy.²³ Na značně větší obtíže narazil curyšský církevní historik Johann Heinrich Ottius, který po dlouhá desetiletí sbíral prameny pro své dílo „Annales Anabaptistici“ (Basilej 1672). Jeho pokus dostat se k huterským rukopisům pomocí huteritů pocházejících z Zürichu a okolí, kteří žili v bratrských dvorech na západě Slovenska, zůstal bez výsledku. Nakonec se mu podařilo od sprátených farářů ve Švýcarsku a v jižním Německu získat určitý počet huterských textů, zanechaných huterskými misionáři potenciálním konvertitům.²⁴ Nizozemští menonité vlastnili na sklonku 16. a 17. století také několik

¹⁹ Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder, c. d., s. 435n.

²⁰ Něm. text: „Gleichwie das gold im feur, also werden die menschen im offen der glassenheit bewäret“. Srov. Glaubenszeugnisse oberdeutscher Taufgesinnter II (ed. Robert Friedmann), Gütersloh 1967, s. 175. Český text zde podle Ekumenického překladu.

²¹ Srov. ROTHKEGEL, Anabaptism in Moravia and Silesia, c. d., s. 202n.

²² Srov. FISCHER, Vier vnd funffzig Erhebliche Vrsachen / Warumb die Widertauffer nicht sein im Land zu leyden, c. d., s. 91.

²³ Srov. FISCHER, Christoph Andreas: Der Hutterischen Widertauffer Taubenkobel, Ingolstadt 1607.

²⁴ K huterským textům shromážděným Ottiem, které se dnes nacházejí dílem v Zürichu, dílem v Hamburku, srov. ROTHKEGEL, Martin: Hutterische Handschriften in Hamburg, Mennonitische Geschichtsblätter, roč. 54 (1997), s. 116–152.

huterských rukopisů.²⁵ Jiné se v průběhu 18. století dostaly do vlastnictví soukromých a veřejných knihoven.²⁶

Obecně byla existence huterských rukopisů však téměř neznámá, když je v polovině 19. století opět objevilo moravské regionálně-historické bádání. V roce 1849 se hrabě Friedrich von Sylva-Taroucca dověděl o jedné rukopisné huterské kronice z Městské knihovny v Hamburku. Nechal z ní zhotovit opis, z něj uveřejnil obsáhlé výtahy v roce 1850 Řehoř Wolný.²⁷ V roce 1865 podal Beda Dudík soupis huterských rukopisů budapeštské Univerzitní knihovny.²⁸ Ovšem teprve bádání soudníka a historika Josefa Becka, jenž vypátral převážně v rakousko-uherských knihovnách a archivech na osmdesát rukopisů, vedlo ke zřetelnějším představám o objemu a významu huterské rukopisné tradice. Nejdůležitějším výsledkem Beckových výzkumů byla jeho edice huterských kronik vydaná v roce 1883.²⁹ Beckových opisů huterských rukopisů užil pro řadu zásadních prací o křtěneckém hnutí Johann Loserth, profesor dějin ve Štýrském Hradci.³⁰ Jako součást dějin německé literatury v českých zemích zhodnotil v prvních desetiletích 20. století huterské písemnictví v řadě publikací vídeňský germanista Rudolf Wolkán. Wolkán korespondoval se severoamerickými huterity a obdržel od nich opis jedné velké sborové kroniky, jejíž objem překonal texty kronik vydaných Beckem. Wolkánova edice „Velké kroniky“ provedená na základě pečlivého, ale z filologického hlediska laického opisu byla v roce 1923 na objednávku severoamerických huteritů vytištěna ve Vídni.³¹ O několik let později získal americký germanista A. J. Friedrich Zieglschmid přístup k jednomu z obou původních rukopisů „Velké kroniky“ a vydal v roce 1943 její kritickou edici.³² Zdaleka nejdůležitější přínos k bádání o huterském písemnictví znamenala práce historika Roberta Friedmanna (1891–1970), jenž od roku 1927 až do své smrti publikoval velký počet studií o huteritech a jejich literatuře. Friedmann pocházel z Vídne a byl židovského původu. V souvislosti se svým vědeckým zájmem o křtěnecké hnutí v 16. století přestoupil ke křesťanství. Po zaboru Rakouska nacistickým Německem emigroval do Spojených států, kde se stal vedoucím badatelem o huteritech. V roce 1965 vydal průlomový katalog „Spisů huterského

²⁵ Srov. VISSER, Piet: Het doperse mirakel van het onverbrande bloempje. Terug naar de bron van een onbekend lied over martelaar Leonhard Keyser, Doopsgezinde Bijdragen. Nieuwe reeks, roč. 17 (1991), s. 11–30.

²⁶ Srov. např. Catalogus Bibliothecae viri summi D. Valentini Ernesti Loescheri theologi Saxonici, Pars III, Dresdae & Lipsiae 1751, č. 12810; BAUMGARTEN, Siegmund Jakob: Nachrichten von einer Hallischen Bibliothek. Bd.: 8, Stück: 46, Halle 1751, s. 287n.; SEIVERT, Johann: Vom Ursprunge der Wiedertäufer in Ungern und Siebenbürgen, in: Ungarisches Magazin oder Beyträge zur Ungarischen Geschichte, Geographie, Naturwissenschaft und der dahin einschlagenden Litteratur. Bd. 3, Preßburg 1783, s. 214–221.

²⁷ Srov. WOLNÝ, Gregor: Die Wiedertäufer in Mähren, Archiv für die Kunde österreichischer Geschichts-Quellen, roč. 5 (1850), s. 67–138.

²⁸ Srov. DUDÍK, Beda: Zur Wiedertäufer-Literatur, Schriften der historisch-statistischen Sektion der k.k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, roč. 14 (1865), s. 365–372.

²⁹ Srov. Die Geschichts-Bücher der Wiedertäufer in Oesterreich-Ungarn, c. d.

³⁰ Srov. LOSERTH, Johann: Der Anabaptismus in Tirol von seinen Anfängen bis zum Tode Jakob Hueters (1526–1536). Aus den hinterlassenen Papieren des Hofrathes Dr. Josef R. von Beck, Archiv für österreichische Geschichte, roč. 78 (1892), s. 427–604; LOSERTH, Johann: Der Anabaptismus in Tirol vom Jahre 1536 bis zu seinem Erlöschen. Aus den hinterlassenen Papieren des Hofrathes Dr. Josef R. von Beck, Archiv für österreichische Geschichte, roč. 79 (1893), s. 127–276; LOSERTH, Johann: Der Communismus der mährischen Wiedertäufer im 16. und 17. Jahrhundert. Beiträge zu ihrer Geschichte, Lehre und Verfassung, Archiv für österreichische Geschichte, roč. 81 (1895), s. 135–322.

³¹ Srov. WOLKAN, Rudolf: Die Lieder der Wiedertäufer. Ein Beitrag zur deutschen und niederländischen Litteratur- und Kirchengeschichte, Berlin 1903; WOLKAN, Rudolf: Die Hutterer. Österreichische Wiedertäufer und Kommunisten in Amerika, Wien 1918; Geschicht-Buch der Hutterischen Brüder. Hg. von den Hutterischen Brüdern in Amerika (ed. Rudolf Wolkán), Wien 1923.

³² Srov. Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder, c. d.

křtěneckého společenství“, který uvádí přibližně 290 huterských rukopisů (zčásti objemných kodexů, zčásti sešitků nepatrného rozsahu) ze 16. a 17. století uložených v evropských sbírkách a ve vlastnictví severoamerických huteritů.³³

Protože se Friedmannovy popisy zčásti ukázaly jako příliš sumarizující a protože byly od roku 1965 objeveny další rukopisy³⁴ a celá řada tisků huterské proveniencie (tj. z bývalého huterského vlastnictví),³⁵ byl mezi lety 2001 a 2003 pod vedením Gottfrieda Seebaße (Heidelberg, † 2007) vypracován nový „Katalog huterských rukopisů a tisků huterské proveniencie“, jenž se sice omezuje na evropské sbírky, avšak s celkovým počtem 462 popsaných rukopisů a tisků zachycuje výrazně rozsáhlejší materiál než Friedmannův katalog.³⁶ Celkem 462 knihovnických jednotek rozličného rozsahu³⁷ se nachází v 59 knihovnách, archivech, muzeích a soukromých sbírkách mezi Glasgowem na severu a Bukureští na jihu. Byly vyhledány pomocí dostupné speciální literatury, publikovaných katalogů rukopisů a písemných dotazů učiněných v několika stech rukopisných sbírkách. Největší objem huterských rukopisů a tisků se nachází v Bratislavě (256 svazků a fragmentů ve třech sbírkách), Budapešti (43 svazků ve čtyřech sbírkách), Ostřihomi (33 svazků ve dvou sbírkách) a v Alba Iulii (20 svazků). To znamená, že na těchto čtyřech místech se v celkovém počtu 352 položek nacházejí přibližně tři čtvrtiny zachycených knihovnických jednotek. Rukopisy obsahují několik tisíc delších i kratších textových jednotek, většina z nich je dochována ve více opisech, které představují celkový objem 110 000 popsaných stran rozličných formátů (sekundární opisy a nezvěstné rukopisy nejsou započítány). Mnohem komplikovanější než pátrání po rukopisech se ukázalo vyhledávání tisků, jejichž huterská proveniencie se dá často zjistit jen na základě charakteristických huterských vazeb a podle přípisů huterských vlastníků nebo čtenářů. Zpravidla bývala v knihovnách, vlastnicích také huterské rukopisy, namátkově objednávana a zkoumána i taková tištěná díla, o nichž bylo známo, že je huterité četli. Tímto způsobem, tedy s pomocí šťastných náhod, mohlo být nakonec zjištěno 160 typografických jednotek ve 129 svazcích, náležejících v 16. a 17. století ke knižním fondům huterských společenství. Zpětné závěry o původním podílu tištěných děl na huterských knižních sbírkách nejsou na základě katalogizovaného materiálu možné.

Dochoval se nepochybně jen malý zlomek historických huterských knižních sbírek. Při opuštění moravských bratrských dvorů v roce 1622 si huterité s sebou do hornouherského exilu brali jen část knižních fondů, neboť byli často nuceni na místě ponechat i svůj movitý majetek, pokud již nebyl zničen během válečných událostí. Knih, zanechaných

³³ Srov. FRIEDMANN, Robert: Die Schriften der Huterischen Täufergemeinschaften. Gesamtkatalog ihrer Manuskriptbücher, ihrer Schreiber und ihrer Literatur 1529–1667, Wien – Graz – Köln 1965. Velká část Friedmannem zmíněných rukopisů byla zpřístupněna v badatelských institucích ve Spojených státech (Goshen College, Indiana), Kanadě (Conrad Grebel University College, Waterloo, Ontario) a v Německu (Mennonitische Forschungsstelle Weierhof) prostřednictvím sbírky mikrofilmů, zhotovené v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století menonitskými historiky Johnem A. Hostetlerem a Leonardem Grosseem.

³⁴ Srov. GROSS, Leonard: Newly Discovered Codices of the Hutterites, *Mennonite Quarterly Review*, roč. 42 (1968), s. 149–155; KRISZTINKOVICH, Maria H.: Hutterite Codices Rediscovered in Hungary, *Mennonite Quarterly Review*, roč. 44 (1970), s. 114–122; OYER, John S.: A Newly-Discovered Hutterite Codex at Copenhagen, *Mennonite Quarterly Review*, roč. 44 (1970), s. 122–125; Seebaß, Gottfried: A Recently Discovered Hutterite Codex of 1573, *Mennonite Quarterly Review*, roč. 48 (1974), s. 255–264; PACKULL, Werner O.: A Seventeenth-Century Hutterite Codex. A Description, *Canadian Journal of History*, roč. 65 (1991), s. 373–378.

³⁵ Srov. ROTHKEGEL, Martin: The Hutterian Brethren and the Printed Book. A Contribution to Anabaptist Bibliography, *Mennonite Quarterly Review*, roč. 74 (2000), s. 51–85.

³⁶ Srov. Katalog der hutterischen Handschriften und der Drucke hutterischer Provenienz, bearbeitet von Matthias H. Rauert und Martin Rothkegel, c. d.

³⁷ Vedle úplných svazků obdržely v soupisu své katalogizační číslo také fragmenty, pokud jsou ve vlastnických sbírkách opatřeny vlastní signaturou.

tehdy na Moravě, se dochovalo jen velmi málo; pro komise, které likvidovaly majetek vypovězených křtěnců konfiskovaný ve prospěch císaře, nepředstavovaly knihy předmět zájmu.³⁸ Několik málo svazků bylo huterskými misionáři v pozdním 16. a na začátku 17. století zanecháno na misijních územích, několik svazků bylo zabaveno při zadržení huterských misionářů,³⁹ některé byly věnovány huterity osobám mimo jejich společenství.⁴⁰ Velká část huterských rukopisů a starých tisků huterské provenience dochovaných dnes v Evropě pochází z pouhých čtyř bratrských dvorů, které existovaly až do druhé poloviny 18. století: Velké Leváre, Sobotiště, Moravský Sv. Ján (Slovensko) a Vinču de Jos (okr. Alba, Rumunsko). U nejméně 154 položek katalogu lze na základě odpovídajících záznamů doložit, že byly mezi rokem 1758 a osmdesátými lety 18. století huteritům konfiskovány v rámci nucené rekatolizace ve čtyřech uvedených bratrských dvorech. Z konfiskovaných „heretických“ spisů byla značná část zničena, ukázkové exempláře byly k studijním účelům zařazeny do církevních knihoven. Po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 a po prodějích z knihoven bratislavské a ostříhomské kapituly v letech po první světové válce se mnoho z těchto svazků dostalo do jiných sbírek.⁴¹ Další 137 položek pochází ze skryšů knih (původně podstatně rozsáhlejší), která byla objevena v roce 1961 v bývalém bratrském dvoře v Sobotišti při stržení jedné z vepřovicových huterských staveb. Obsahovala knihovnu posledního místního huterského kazatele Zachariáše Walthera, kterou její majitel v roce 1760 zazdil, aby ji uchránil před zábořem vrchností.⁴² Také provenience většiny ostatních huterských rukopisů dochovaných v Evropě poukazuje na západní Slovensko (v jednotlivých případech také na Burgenland a na Sedmihradsko), kde zůstaly ve vlastnictví potomků huteritů a během 18. století, nahodile také teprve v nedávné minulosti, přešly do veřejných sbírek.

³⁸ Moravské provenience jsou: z brněnských jezuitských koleje č. 294 (Brno, Moravský zemský archiv), č. 408 (Olomouc, Vědecká knihovna); z knihovny mikulovských piaristů č. 295 (București, Biblioteca Natională a României); ze staré dietrichsteinské knihovny na zámku v Mikulově, č. 395 (Leiden, UB); z olomoucké jezuitské koleje, č. 409 (Olomouc, Vědecká knihovna).

³⁹ Č. 404 (München, Bayerische Staatsbibliothek); č. 453 (Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek); č. 460 (Zürich, Zentralbibliothek).

⁴⁰ Č. 30, exemplář vyznání víry Petera Riedemanna, který se v roce 1631 dostal jako dar do vlastnictví jednoho z brašovských měšťanů (Brašov, Filiala Archivelor Statului, Biblioteca); č. 386–390, sbírka kázání a jiných bohoslužebných textů, kterou v roce 1804 v jižním Rusku daroval huterský kazatel kazateli sboru obnovené Jednoty bratrské v Sareptě (Herrnhut, Unitätsarchiv); č. 457, exemplář vyznání víry Petera Riedemanna, který obdržel v roce 1600 v Příbichích Karel st. ze Žerotína od jednoho huterského kazatele (Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka).

⁴¹ Svazky konfiskované ve Velkých Levárech byly převedeny do bratislavské kapitulní knihovny, jejich dnešní umístění: č. 31–56 (Bratislava, Archiv hl. mesta Bratislavy); č. 220–233, 235–286 (Bratislava, Slovenský národný archív); č. 397 (Leipzig, UB). Svazky, které konfiskoval P. Josef Heinrich (do r. 1773 jezuita, zemřel 1813) pocházejí většinou ze Sobotiště: č. 25 (Berlin, Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz); č. 344–376 (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár); č. 441 (Szeged, Somogyi-könyvtár). Svazky konfiskované ve Vinču de Jos: č. 1, 4, 6, 15, 18 (Alba Iulia, Batthyaneum); č. 392 (Kalocsa, Főszékesegyházi Könyvtár); č. 405–406 (Nitra, Diecézna knižnica). Z konfiskace v Moravském Sv. Jáně pocházejí: č. 3, 8, 13, 19, 20 (Alba Iulia, Batthyaneum). Rukopisy, které se až do zrušení jezuitského řádu v roce 1773 nacházely v jezuitské koleji ve Skalici (okr. Senica, Slovensko), pocházejí ze západoslovenských bratrských dvorů: č. 297–301, 305, 307, 309, 311–313, 324 (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára); č. 448 (Wien, UB). Ke konfiskacím srov. SZIMONIDESZ, Lajos: A magyarországi anabaptisták irodalma és könyveik, Magyar Könyvszemle, roč. 1944, s. 134–147; KRISZTINKOVICH, Maria H.: Anabaptist Book Confiscations in Hungary during the eighteenth century, Mennonite Quarterly Review, roč. 39 (1965), s. 125–146; ROTHKEGEL, The Hutterian Brethren and the Printed Book, c. d., s. 55–57.

⁴² K podobným nálezům knih docházelo v Sobotišti již dříve. Na konci 19. století byla objevena skryš knih na půdě jednoho z domů. Velkou část rukopisů z tohoto nálezů daroval v roce 1892 Ignác Pullman ze Sobotiště huterským bratrům v Severní Americe, ostatní přý byly spáleny. K nálezům dalších rukopisů mělo dojít v letech po skončení první světové války; srov. LANDSFELD, Heřman: The Discovery of Hutterite Books, Mennonite Life, roč. 17 (1962), s. 140–144; FRIEDMANN, Die Schriften der Huterischen Taufergemeinschaften, c. d., s. 35–37 a 65.

Jazykem všech huterských rukopisů je raná nová horní němčina. Příležitostně se vyskytují i jednotlivá slova nebo kratší věty v latině (velmi zřídka se objevují také jednotlivá řecká nebo hebrejská slova). Většina huterských textů vykazuje stopy bavorsko-rakouského dialektu. Dialektem zabarvená forma rané nové horní němčiny dochovaná v písemných projevech byla pravděpodobně užívána i v každodenní řeči a v huterských školách. Tím způsobem byla převzata zjevně také členy společenství pocházejících z jiných nářečních regionů.⁴³ Až na dva české a jeden latinský tisk jsou v rané nové horní němčině také všechny podchycené tisky huterské provenience, což by ovšem mohlo být podmíněno tím, že se během přípravných prací k projektu katalogizace vyhledávání omezilo na německojazyčné tituly. Nepřítomnost dolnoněmeckých a nizozemských textů lze vysvětlit tím, že dolnoněmecké a nizozemské křtěnecství nepatřilo do spádového území huterských misí a že jen velmi málo huteritů pochází z těchto jazykových oblastí. Přesto je prakticky úplná dominance rané nové horní němčiny v huterské literární tradici nápadná, neboť v 16. století se ve společenství huteritů vedle němčiny psalo a mluvilo také jinými jazyky. V roce 1537 se k obci huteritů připojila skupina šedesáti Slováků, pro které byl později ordinován kazatel, jenž kázal ve slovenštině nebo češtině (Vendelín Holba, zemřel 1587).⁴⁴ Pro severoitalské konvertity byli k dispozici dva italské kazatelé (Francesco della Sega z Roviga, zemřel 1565; Andrea Lorengo, zemřel 1584). V aktech Sant'Uffizio v Benátkách se dochovaly originály dopisů a náboženské traktáty huterského původu v italštině.⁴⁵ Latině se v huterských elementárních školách nevyučovalo, ačkoliv byla ve sborech řada členů, zejména mezi školními mistry a kazateli, kteří tento jazyk ovládali. Také huterští lékaři museli mít znalosti latinského jazyka. „Počet z víry“ Petera Riedemanna, nejznámější huterský věroučný spis, byl kolem roku 1550 pro účely jeho podání uherské šlechtě přeložen jedním z huterských školních mistrů do latiny, leč překlad se nedochoval. Huterské rukopisy obsahují některé původně latinsky nebo italsky sepsané huterské texty v německém překladu. Huterité do němčiny překládali také objemnější latinská díla nehuterského původu.⁴⁶ I přes téměř výlučnou německojazyčnou huterskou tradici je tedy třeba počítat s tím, že huterité byli jednoznačně schopni recipovat i texty v jiných jazycích, avšak z nějakých důvodů nedošlo ke „kodifikaci“ a systematickému tradování neněmeckých textů.

Nejstarší datovaný huterský rukopis pochází z roku 1565.⁴⁷ Tímto rokem, nanejvýš o něco málo dříve, začínají svou činnost huterské knihvazárny. Z důvodů, které doposud

⁴³ Srov. SCHEER, Heribert: *Sprachliche Untersuchung der „Ältesten Chronik der hutterischen Brüder“*, Edmonton 1962 (strojopis disertační práce).

⁴⁴ Srov. *Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder*, c. d., s. 171n, 408, 429, 470 a 549.

⁴⁵ K některým italským huterským textům srov. STELLA, Aldo: *Anabattismo e antitrinitarismo in Italia nel XVI secolo. Nuove ricerche*, Padova 1969, s. 241–248 a 252–307.

⁴⁶ Dopisy italského huterity Francesco della Sega byly psány italsky, v huterských rukopisech jsou však dochovány pouze v německém překladu, srov. STELLA, Dall'anabattismo veneto al „Sozialevangelismus“ dei Fratelli Hutteriti e all'illumismo religioso sociniano, c. d., s. 119–128; jeden latinský spis huterského kazatele Ulricha Stadlera byl huterity zaznamenán rovněž jenom v německém překladu, srov. *Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder*, c. d., s. 166–170. Huterský kazatel Leonhard Lochmaier kázal v roce 1536 při misijní cestě na Slovensko latinsky, jeden místní šlechtic nechal kázání přeložit do slovenštiny, srov. tamtéž, s. 171. O znalosti latiny u huteritů se dovídáme ze zprávy jednoho anonymního autora, jenž žil v polovině 16. století jako mládenec u huteritů: „Peter Riedemann ... psal Vyznání víry, které bylo potom vytištěno a krátce poté od jednoho štyrského mnicha, který byl mezi nimi ševcem, přeloženo do latiny kvůli uherským pánům a jiným neznalým němčiny.“ Dále píše, že Peter Riedemann sice uměl latinsky, ale nebyl v tomto jazyce příliš pokročilý (Regensburg, Stadtarchiv, Eccl. I, Nr. 43c, 10, fol. 25187–25227). Že Riedemann četl latinské spisy Erasma Rotterdamského, lze precizně doložit, srov. ROTHKEGEL, Martin: *Learned in the School of David. Peter Riedemann's Paraphrases of the Gospels*, in: *Commoners and Community. Essays in Honour of Werner O. Packull* (ed. Arnold Snyder), Kitchener 2002, s. 233–256.

⁴⁷ Č. 326 (Budapest, Iparművészeti Múzeum Könyvtára); z roku 1566 pochází velmi objemný kodex s dopisy a traktáty, který byl zjevně oficiálním vzorovým rukopisem nebo „mastercopy“, srov. FRIEDMANN, Robert: *The Oldest Known Hutterite Codex of 1566. A chapter in Anabaptist intellectual history*, *Menonite Quarterly Review*, roč. 33 (1959), s. 96–107.

nejsou známy, tehdy započala systematická péče o knihy z majetku společenství. Rukopisné texty vzniklé před rokem 1565 byly nyní kopírovány ve víceméně jednotných rukopisných knihách a vázány do charakteristických kožených vazeb. Starší předlohy pak již nebyly uchovávány (nebo se nám prostě nedochovaly) – přestože velká část huterského písemnictví vznikla před rokem 1565, není dnes znám žádný huterský rukopis, který můžeme s jistotou datovat před tímto rokem. Také tisky, které společenství vlastnilo, byly kolem roku 1565 nově vázány. I nově získané tištěné knihy musely být podrobeny jednotné vazbě – konvertité byjně museli po příchodu na Moravu se svým ostatním vlastnictvím vydat kazatelům a hospodářům také donesené knihy. Pokud byly uznány jako vhodné pro společenství, byly nově svázány. Tedy i knihy podléhaly ritualizované „iniciaci“ do „Církve Boží na Moravě“. Charakteristické huterské vazby měly zjevně nejen praktickou funkci, ale sloužily i jako optický signál a výkaz příslušnosti ke knižnímu fondu společenství. Četba cizích knih byla členům zakázána. Kazatelé a hospodáři spravovali knižní fond jednotlivých osad a podle svého uvážení z něj vydávali členům sboru k osobnímu užití knihy, které byly nejspíše po smrti uživatele opět odevzdávány.⁴⁸ Také v dílnách jednotlivých řemeslníků byly k dispozici knihy.⁴⁹ Představení řemesel se měli starat o to, aby se především mladší ve svém volném čase o nedělních a svátečních dnech zdržovali v dílnách, kde měli trávit čas četbou a psaním knih.⁵⁰

Na Moravě pracovalo mezi lety 1565 a 1622 více huterských knihvazačských dílen. Huterští knihvazači jsou doloženi ve Slavkově u Brna, Velkých Bílovicích, Židlochovicích a v Nových Mlýnech, avšak tento seznam není úplný. Po vypovězení huteritů z Moravy pokračovali huterští knihvazači v práci v západoslovenských dvorech. Obzvláště dobře je zdokumentována činnost knihvazače Isaaka Drellera mezi lety 1638–1662 v Sobotišti, který pracoval také jako kopista z povolání.⁵¹ V sedmihradském Vinu de Jos musela být mezi třicátými a padesátými lety 17. století další knihvazárna, která používala některé slepotiskové vzory, jež nejsou na vazbách soudobých západoslovenských dílen doloženy. Nejmladší datovaná huterská vazba pochází z roku 1681. Poté se knihvazačská tradice huterských knihařských dílen vytratila. Také v pozdní době společenství, až do počátku druhé poloviny 18. století, sice vznikly některé rukopisy, ale to se již huterité museli s knihvazačskými zakázkami obracet na lokální nehuterské dílny.

Huterské kožené vazby následovaly vzory rozšířené v šedesátých letech 16. století ve střední Evropě a huterité je pak velmi konzervativně užívali beze změny až do konce činnosti svých knihařských dílen. Na knižní blok, šitý na pergamenové pruhy (často k tomu byly užívány fragmenty hebrejských rukopisů), byly připevněny tenké dřevěné desky (řidčeji bývala z tiskové makulatury zhotovována lepenka), které byly přelepeny hnědým nebo rudohnědým koženým pokryvem. Ten byl zdoben slepotiskovou rámovou kompozicí. Přibližně tři sta dochovaných huterských vazeb vykazuje 37 různých válečků, pět ploten (pokaždé s jiným motivem), 66 samostatných razidel, dále několik tuctů velmi malých razítek. Motivy slepotiskových nástrojů jsou kvůli zákazu obrazů přísně omezeny na geometrické a florální ornamenty a na písmo (biblické texty). Mnoho vazeb

⁴⁸ V jednom z obecních řádů z roku 1639 stojí: „Když někdo zemře, má si [hospodář] pilně vyžádat tělesné a ložní šaty i ostatní věci, a bez zbytečného prodlení vše zaznamenat. Knihy má podle starého obecního řádu odvést nám [kazatelům]“, srov. *Der Gemein Ordnungen 1651–1873* (ed. Paul S. Gross), Reardan 1980, s. 34.

⁴⁹ V jedné bibli foliového formátu (č. 232, Bratislava, Slovenský národný archív) se nachází poznámka, že v roce 1717 byla po rezignaci na společné vlastnictví prodána jednomu ze členů sboru dílna bratrského dvoru ve Velkých Levárech s celým inventářem a že příslušný svazek patřil k inventáři dílny jako „sborová bible“.

⁵⁰ Srov. *Das Klein-Geschichtsbuch der Hutterischen Brüder* (ed. A. J. Friedrich Zieglschmid), Philadelphia 1947, s. 524 (sborový řád z roku 1651).

⁵¹ Srov. KRISZTINKOVICH, Maria H.: An Anabaptist Bookbinder in the Thirty Years War, Isaac Dreller Buchbinder, *Mennonite Quarterly Review*, roč. 50 (1976), s. 5–20; RAUERT, Die „Brüder-Schreiber“ in Mähren, c. d.

nese na přední desce letopočet a monogram vlastníka nebo zadavatele. Na hotovou koženou vazbu bývala přinýtována mosazná nárožní kování a spony. U dobře dochovaných exemplářů je na pečlivě hlazené ořízce často viditelný psaný titul. Mezi formáty vazeb převládaly oktávy a kvarty, jsou ale dochovány i četné šestnáctky a foliové svazky. Nejmenší známý huterský rukopis má velikost 78 × 48 mm,⁵² nejrozměrnější je velký foliový svazek s 920 listy ve formátu 365 × 240 mm.⁵³ Jak ukazují stopy po starších opravách na některých huterských vazbách a doplňování poškozených knižních bloků, knižní fond sborů byl knihvazači pečlivě ošetřován. Je doposud doložen jen jediný případ, kdy huterité přijali knihvazačskou objednávku od zákazníka stojícího mimo jejich společenství.⁵⁴ Jinak jsou huterské vazby doposud známy pouze ze svazků náležejících ke knižním fondům huterských sborů.

Ve formálním vzhledu knižních rukopisů huterité nenavázali na tradice středověkého písemnictví, ale orientovali se na dobové tisky. Knižnímu bloku zpravidla předcházela titulní list. Mezi prvky grafické úpravy titulních stran byly v poslední třetině 16. století oblíbeny většinou červeně provedené nápodoby bohatě ornamentálních dřevořezových nadpisů (xylografií). Od třicátých let 17. století se stávalo běžným rámování titulu architektonickými motivy ve formě stylizovaných pozdně renesančních a barokních portálů. Občas ve funkci titulního rámu nacházíme také barokní kartuši s vícebarevnou florální ornamentikou. Po titulní straně často následuje předmluva nebo zdobené strany s biblickými verši či jinými sentencemi. Objemnější rukopisy s mnoha textovými jednotkami mívají soupis obsažených textů nebo abecední rejstřík hesel či vlastních jmen. Jednosloupcový, u větších formátů příležitostně také vícesloupcový text bývá často doplňován záhlavími a margináliemi. Téměř všechny rukopisy jsou opatřeny dobovým číslováním listů.

Protože rukopisy nebyly zhotovovány pouze pro individuální účely, ale kolovaly v rámci společenství, kopisté dávali přednost snadno čitelnému polokurzivnímu písmu. Frakturu a příležitostně také antikvu, které zpravidla těž ovládali, užívali jako vyznačovací písmo pro nadpisy, iniciály, záhlaví a ke zvýraznění textu. Kvůli zákazu obrazů se výzdoba omezovala jen na kaligrafické a ornamentální elementy. Většina huterských rukopisů je rubrikována, nežádka se pro zdůraznění textu a ornamentální prvky užívalo i více barev. Přinejmenším teoreticky měli všichni členové společenství možnost zhotovit si pro svoji osobní potřebu opisy náboženských a jiných textů. Papír a inkoust byl vydáván od představených jednotlivých řemesel. Rukopisy byly zhotovovány také jako dary ostatním členům společenství. Z poloviny 17. století se dochovalo několik zvláště bohatě zdobených rukopisů, které jejich původci zhotovili jako dar lásky svým manželkám. Ženy jako pisatelé ovšem doloženy nejsou.

Obzvlášť intenzivně se psalo v huterských elementárních školách – zjevně za účelem využití dětské pracovní síly ve prospěch celého sboru. Vynikající kaligrafická kvalita některých huterských rukopisů odkazuje na pěstování tradičního městského písařského umění (Schreibmeisterkunst) u huteritů. Někteří obzvlášť zruční písaři z řad prostých členů sboru bývali jistě osobně uvolňováni pro písařské práce, např. soukeník Caspar Artlof, který od roku 1565 do osmdesátých let 16. století zhotovil několik rozsáhlých a mimořádně estetických kodexů. Zvláště důležité texty, mezi nimi některé nákladně vybavené kodexy, vznikaly v pisatelně bratrských písařů. Také sami kazatelé a ranhojiči zhotovili mnoho rukopisů, které potřebovali pro výkon svého náročního povolání.

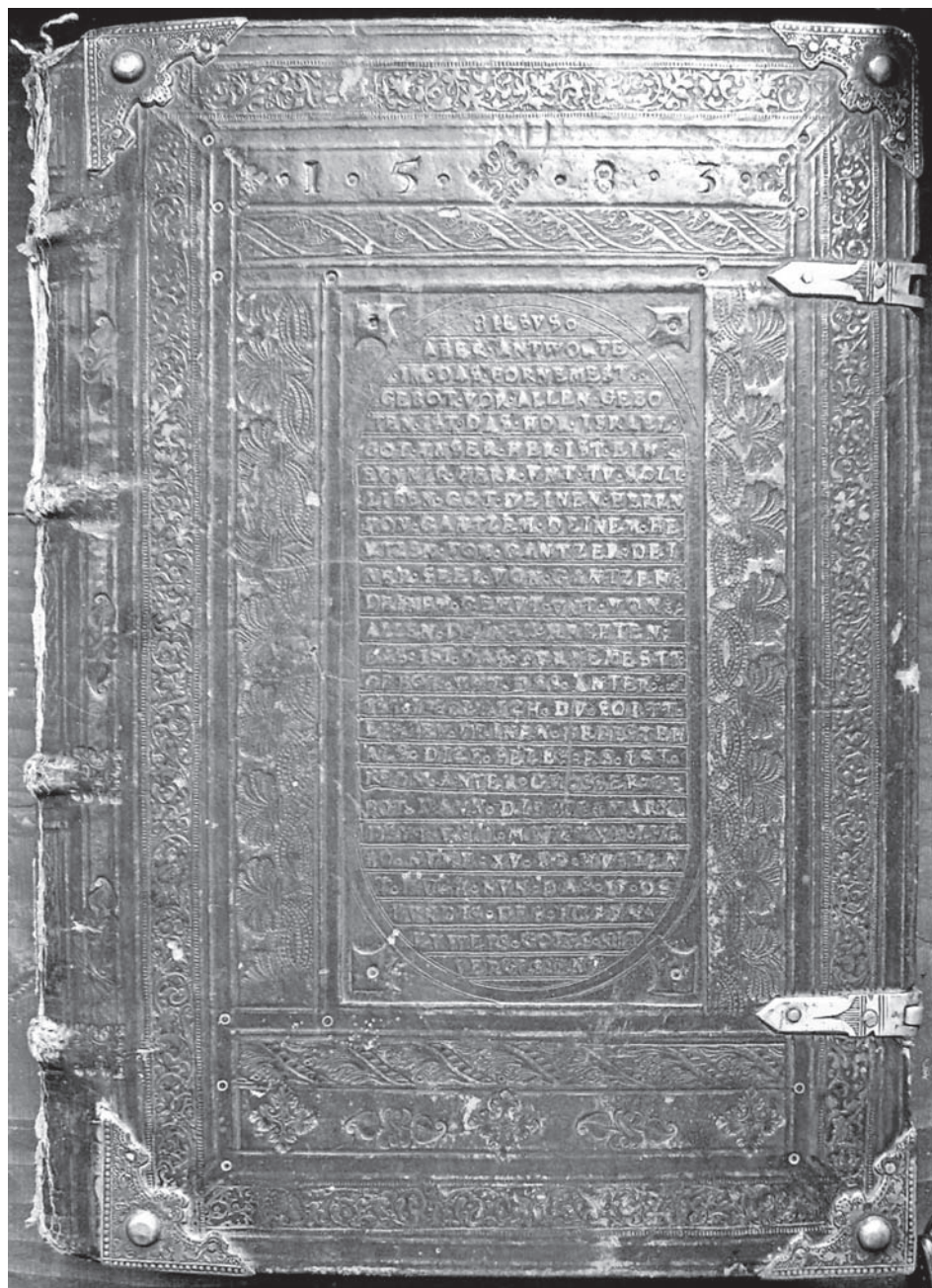
Mezi tisky, které patřily ke knižnímu fondu sboru, zaujímaly nejdůležitější místo bible a její části. Pomineme-li kratší textové pasáže biblického textu, jež se dochovaly v četných

⁵² Č. 402 (München, Bayerische Staatsbibliothek).

⁵³ Č. 238 (Bratislava, Slovenský národný archív).

⁵⁴ Jedná se o lokální úřední knihu Nikolčic (Nových Mlýnů), která byla svázána v roce 1583 v knihvazačské dílně huterského bratrského dvora v Nových Mlýnech, srov. PAJER, c. d., s. 171–176.

huterských rukopisech, byla bible zpravidla užívána jako tištěná kniha. Při obligátním novém svázání byly biblické tisky zpravidla ručně rubrikovány a na volných okrajích jednotlivých stran opatřovány obsáhlým aparátem paralelních míst (tzv. konkordancie-mi). Tato práce vyžadovala určitou zručnost a byla zjevně prováděna odbornými silami

Huterská vazba z knihvazačské dílny v Nových Mlýnech, 1583 (Bratislava, Lyceálna knižnica, rkp. zv. 391)

1583.

Ein schön Lust-
 ig Büechlen etlich
 er haupt Artickel vns-
 ers Christlichen Glaub-
 ens. Mit vilker göttlicher
 zeücknüs/ vnd schöner zu-
 sammentragung außgefü-
 ret. Auch wie es die welt
 verkert hatt/ vnd dar-
 wider lebt vnd strebt.

Hanns Zuckenhammer.

▲ Leonhard Gagasser, Arzneibuch zu mancherlei Gebresten, 1587 (Bratislava, Archív hl. Mesta Bratislavy, Mestský fyzikát, II. A. 1/1, titulní strana, l. 3r). Opis z roku 1642, psáno na západním Slovensku.

◀ Hans Zuckenhammer, Ein schön lustig Büchlein (Bratislava, Lyceálna knižnica, rkp. zv. 391, titulní strana, l. 3r). Psáno v roce 1583 v Nových Mlýnech bratrským písařem Hauptrechtem Zapffem.

Der Psalter

Der Erst Psalm.

pro. 1. b.
4. r.

3er. 15. d

pro. 2. a
3er. 17. b
Em. 6. d
Jof. 1. b

pro. 10. b
4. r.
3er. 15. d
Em. 6. d
Jof. 1. b

3er. 15. d
Em. 6. d
Jof. 1. b

Vo dem
der nit wand-
let im rade der
gottlosen / noch
tritt vff den
wag der sund
noch siget da
die spötter si-
gend: Son-
der hat sin luff
am gsatz des HERRN / vnd redet
von sinem gsatz tag vnd nacht. Der
wirt syn wie ein boum gepflanzt an den
wasserbächen / der sin frucht bringet zu si-
ner zyt. Vnd sine bletter werdend nit
verwelcken / vnd was er schafft wirt im
gelingen. Aber also wirt der Gottlo-
sen nit gon / sond wie die sprüwer die der
wind zertrouwt. Darumb werdend
die gottlosen im gericht nit ston blyben /
noch die sündler in der gemeind der gerech-
ten. Denn der HERR kennet den
wag der gerechten: aber der Gottlosen
wag wirdt vmbkommen.

† (gericht) Das ist / sy werdend weder ampt haben
noch sunst in der Christen gemeind blybe / ja sy ver-
enderend sich selbs ab wie die sprüwer vom Fein.

II.

Vrum tobend die Heyden / vñ
die lüt redend also vergeblich:
Die künig im land lähnd
sich vñ / vñ die rade herr rat-
schlahend miteinander wider den HERRN
vñ sinen gesalbten. Lassend
vñ zerfressen ire band vñ von vñ werf-
fen ire seyl. Aber der im himel wonet /
wirt ir lachen: vnd der HERR wirdt
ir spotten. Sa wirdt er mit inen reden
in sinem zorn / vnd mit sinem grim wirt
er sy schrecken. Aber ich hab minen kün-
ig yngesetz vff minen heyligen berg Si-
on. Ich wil von dem gsatz predigen /
das der HERR zu mir gesagt hat / du
bist min sun / hüt hab ich dich geboren.
Höusch von mir / so wil ich dir die Hey-
den zum erb geben / vñ der welt end zum
eigthüm. Du solt sy mit dem ysen
zäpter zerfressen: wie eines haffners ge-
schilt solt du sy zerfressen. So sind
nun wyß ir künig / vñ lassend ouch straf-
fen ir richter im land. Siend dem
HERRN mit vor: vñ so wirt
ouch mit zeteren. † Küßend den sun d
er nit zürne / vnd ir den wag verherind.

Denn syn zorn wirdt bald anbrennen
aber wol alken die vñ inn truwend.

III. Ein psalm Sauids / do er floss
vor sinem sun Absalon.

A HERRN / wie ist miner sy-
enden so vil / vnd sendend sich so
vil wid mich? Vil sagend vñ
minner seel / Er hat kein hilff by
Gott. Sela. Aber du HERR bist d
schilt für mich / vñ der mich zu eren setz
vñ min koupe vfricht. Ich wil mit
minner stim den HERRN anruffen
so wirt er mich erlösen von sinem heilige
berg. Sela. Ich lag vñ schlief / vñ bin
erwacht: den HERRN enthalte mich.

Ich vörcht mich nit für hundert tu-
sent volck / die sich vñ wider mich le-
gend. Stand vñ HERRN / vnd hilff
mir min Gott: den du schlechtest alle mine
syend vñ den backe / vñ zerbrichst d gott-
losen zän. By dem HERRN stadt
die hilff / vnd din sagen über din volck.

Biblický tisk (SZ, 3. část, něm., Zürich: Christoph Froschauer, 1525) ze sbírky huterského kazatele. Rubrikace, rukopisné paralely a huterská vazba z roku 1605. Soukromá sbírka.

knihvazačských dílen. Příležitostně bývaly biblickým tiskům předvázány také rukopisné studijní pomůcky, jako například chronologické tabulky a vysvětlení biblických vlastních jmen. Poškozené exempláře bývaly rukopisně doplňovány, přičemž pisatelé napodobovali tvar liter použitých při tisku knihy. Příležitostně dokonce docházelo ke kolaci biblického

Der Psalter.

XVII

III.

Ein psalm Davids/hoch zefingen
vff seyen spülen.

Gleich wie man mit zwey stimmen singt eine über die
ander in der höhe.

Erhör mich wenn ich ruff/ Gott
minner gerechtigkeit/du mich
tröstest in angst. Bist mir gnä-
dig/vn hör min gebärt. Ich
menner wie lang sol myn eer zeshanden
werden: wie lang wölle ich das vnütz
lieben/vnd trachten nach der lügen. Ge-
laß Erkennend doch das der HERR
sine heiligen wunderbarlich führt/
der HERRA wirt hören wenn ich an
ruffen. **S**ündend ir/so sündigend nit:
reden mit iwerem hertzen vff iweren lä-
ger/vn harrend. Sela. **O**pfered rechre
opfer/vnd hoffend vff den HERRN
vil sagend/war seyget vns was güt
ist/aber HERRA erheß über vns das
liecht dines antlitz. **S**amir du gibst
freud in min hertz: sy aber werdend groß
wenn sy korn vnd most für sich habend.
Ich wil mich ganz mit freude legen vn
schlaaffen: denn du HERRA allein las-
sest mich sicher wonen.
Ich menner das ist/die ir nun keine kinder sind/vnd
büllich verständig syn soltend.

Ein psalm Davids/hoch zefin-
gen für das erß.

ERR hör mine wort/merck
vff mine red. **H**ab acht vff
min schreyen/min klug vn min
Gott. **D**eim ich wil vor dir bät-
ten. **H**ERRA des morgens wöllestu
min stim hören/Des morgens wil ich mich
zu dir schicken vnd vffschouwen. **D**enn
du bist nit ein Gott dem gottlos wäsen
geualt: was böß ist blybe nit vor dir.
Die tollend werdend nit trerten für di
ne ougen: du bist syend allen übelhärer.
Du wirst die lügner vmbbringen/der
HERRA hat einen grüwel an den blüt
girigen vn schalckhaffigen. **I**ch aber
wil in din huff gon vff din grosse barm-
hertzigkeit/vnd anbätten gegen dinem
beylige tēpel in dynen forst. **H**ERRA

leyt mich in diner gerechtigkeit/
vñ myner syend willen richt vinen wäg
vor mir här. **S**enn in irem mund ist
niets recht/geschaffens/ir imwendigs ist
ytselkeit/ir rachen ist ein offens grab/mit
iren zungen lieblosend sy. **S**chuldige
sy Gott das sy vallund von irem fürnem
men: **f**ossely vñ vmb irer grossen über-
tretung willen: den sy sind dir vngeloh-
sam. **L**ass sich fröwen alle die vff dich
truwend/ewiglich lass sy rühmen: den
du beschirmst sy/strölich lass sin alle die
vinen namen liebend. **D**enn du HERRA
wirst wie mit ein schilt vmbbringen.

VI.

Ein psalm Davids/hoch zefingen
vff seyen spülen von acht seiten.

ABER HERRA strafft mich nit
in dine zorn/vnd züchrig mich
nit in dinem grüm. **H**ERRA
bist mir genädig/ denn ich bin
schwach. **H**eyl mich HERRA/denn
mine gebein sind erschrocken. **D**u min
seel ist seer erschrocken: ab du HERRA
wie lang. **W**end dich HERRA/vnd
erredt min seel/ hilf mir vñ diner barm-
hertzigkeit willen. **D**enn in dem tod ge-
deckt maß du nit: wer wil dir in der belle
däcken. **I**ch hab mich gearbeitet mit
minem süßgen: ich schwem min bett die
ganzen nacht/vñ weych mit minen thrä-
nen min läger. **D**u gestalt ist verwa-
set vor dem zorn/vnd ist alt worden: den
ich allenthalben geängstet wird. **D**u
schend von mir alle übelhäter: denn der
HERRA hat die stim mines weynens
gehört. **D**er HERRA hat min flehe
gehört/myn gebärt hat der HERRA
angenommen. **L**es müessend sich alle
myne syend schämen vñ erschrecken/
sich vmbrecken vñ sich schämen schall
vnd bald.

VII.

Die vñ schuld Davids/da von er
sang dem HERRN/ von
wägen der wort des Ho-
ren/Des suns Jemini.

textu s jiným exemplárem a k opravám pomocí vyškrábání a následného dopisování tex-
tu.⁵⁵ Do mnoha huterských biblí byl doplňován huterity ceněný pseudoepigraf epištoly
Laodicejským. Huterité upřednostňovali německé biblické tisky z curyšské oficíny Chris-
topha Froschauer a ml. a z tiskárny Petera Schöffera ml. ve Wormsu z dvacátých a třicátých

⁵⁵ Např. v č. 70, bible, něm., Worms: Peter Schöffler ml., 1529 (Bratislava, Lyceálna knižnica).

let 16. století, které očividně cíleně nakupovali. Protože se rané Froschauerovy bible u hornoněmeckých křtěnců těšily mimořádné oblibě, vyšlo ve druhé polovině 16. století, kdy se starší exempláře staly vzácným zbožím, několik dotisků na zakázku švýcarských křtěnců. Také tyto dotisky huterité používali. V roce 1570 zadali i huterité sami u pražského tiskáře Jiřího Dačického podobný dotisk Nového zákona vydaného původně Froschauerem v Zürichu. Z tohoto pražského dotisku, který byl zjevně zamýšlen jako standardní vydání pro užívání huteritů, je dnes známo osm exemplářů. Na rozdíl od předlohy z roku 1533 tisk obsahuje podstatně rozšířený počet biblických paralelních míst a epištolu Laodicejským.⁵⁶ Tiskařská zakázka huteritů měla pro Dačického svou dohru: tiskař byl sousedy tupen jako „zvyjednaný novokřtěnc“.⁵⁷

Z dalších tisků, které se kdysi nacházely ve vlastnictví huteritů, jsou to především exempláře zpěvníků švýcarských křtěnců, díla předního nizozemského křtěnce Menno Simonse, spiritualisty Sebastiana Francka, švenkfeldiána Adama Reißnera, antického židovského historika Flavia Josefa, Erasma Rotterdamského, spis Tomáše Kempenského „Následování Krista“ a četné další texty křtěneckých míst, spiritualistických i jiných autorů. O přítomnosti mnoha tištěných děl v huterských knižních souborech víme pouze z opisů a citátů v huterských rukopisech. Jde například o díla spiritualisty Christiana Entfeldera, starozákonní a novozákonní pseudoepigrafy a texty církevních otců.⁵⁸ Také v příručních knihovnách huterských lékařů se musel nacházet větší počet tištěných knih. Knižní seznam jednoho huterského lékaře z roku 1574 uvádí 56 děl Paracelsa a jeho žáků.⁵⁹

Mimo zmíněné vydání Nového zákona z roku 1570 zadávali huterité jen zcela ojediněle tiskařské zakázky. V roce 1545 a 1565 vyšla dvě vydání vyznavačského spisu „Počet z našeho náboženství, učení a víry“ („*Rechenschaft vnserer Religion / Leer vnd Glaubens*“) huterského biskupa Petera Riedemanna (zemřel 1556). První tisk, z něhož se v celé Evropě dochovaly jen dva exempláře, vyšel bez vydavatelských údajů, dotisk z roku 1565 jmenuje jinak nedoloženého tiskáře Philippa Vollandta, ale neuvádí místo vydání.⁶⁰ Další apologetický spis, pořízený biskupem Clausem Braidlem, vyšel v roce 1603 nebo 1604 a je znám toliko z citátů jedné repliky katolického teologa Christiana Andrease Fischera. V roce 1613 vyšla bez uvedených vydavatelských údajů sbírka biblických textů se širokým písarským okrajem pod názvem „Několik vybraných kapitol z Božího Písma svatého, pečlivě sestavených“ („*Etliche fürneme Capitel auß Heiliger Göttlicher Schrift / mit fleiß zusammen gericht*“). Tento tisk byl vytvořen speciálně pro potřebu huterských kazatelů jako textová pomůcka pro kázání a eucharistické bohoslužby sváteční velikonoční doby.⁶¹ V roce 1652 vyšel, opět bez vydavatelských údajů, „List všem těm, kteří se chválí, že jsou lidem odděleným od světa“ („*Ein Send=Brüeff / An alle die jengen / so sich berühmen und bedüncken lassen / daß sie ein abgesündertes Volck von*

⁵⁶ Č. 236, 245, 246, 248, 251, 253 (Bratislava, Slovenský národný archív); č. 320 (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára); č. 375 (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár); srov. ROTHKEGEL, The Hutterian Brethren and the Printed Book, c. d., s. 72–75; LEU, Urs B.: Die Froschauer-Bibeln und die Täufer. Die Geschichte einer Jahrhunderte alten Freundschaft, Herborn 2005, s. 12–14.

⁵⁷ Srov. WINTER, Zikmund: Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách, Praha 1909, s. 276.

⁵⁸ K jednotlivým dokladům srov. ROTHKEGEL, The Hutterian Brethren and the Printed Book, c. d.

⁵⁹ Č. 296 (București, Muzeul Național de Istorie a României).

⁶⁰ Exempláře: č. 30 (vydání 1565, Braşov, Filiala Arhivelor Statului, Biblioteca); č. 80 (vydání 1565, Bratislava, Lyceálna knižnica); č. 398 (vydání 1565, London, British Library); č. 457 (vydání 1545, Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka); č. 462 (vydání 1545, Zürich, Zentralbibliothek); srov. CHU-DASKA, Andrea: Peter Riedemann. Konfessionsbildendes Täuferturn im 16. Jahrhundert, Gütersloh 2003, s. 370n; k Riedemannovi srov. také PACKULL, Werner O.: Peter Riedemann. Shaper of the Hutterite Tradition, Kitchener 2007.

⁶¹ Exempláře: č. 158 (Bratislava, Lyceálna knižnica); č. 380 (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár); srov. ROTHKEGEL, The Hutterite Brethren and the Printed Book, c. d., s. 71n.

der welt seyn wollen“), agitační spis biskupa Andrease Ehrenpreise, jímž chtěl přimět jiné křtěnecké skupiny jako menonity, švýcarské bratry a polské sociniány ke sjednocení s huterskými bratřími.⁶²

Prostí členové sborů měli mít zpravidla přístup k nějakému tištěnému exempláři bible nebo přinejmenším k Novému zákonu.⁶³ Jinak jim byly ke čtení doporučovány především dopisy a tzv. „vyznání“, tj. památeční výsledkové protokoly huterských mučedníků. Jeden sborový řád z roku 1650 napomíná služebníky a představené řemesel, aby právě tímto žánrem podporovali četbu ve sborech: „Mladým nebo těm, kteří umějí číst, dávat pilně ke čtení písně, listy a vyznání těch bratří, kteří byli popraveni, uvádět je do jejich mysli a obeznámit je s nimi, aby lid mohl být lépe vzdělán v člancích víry; kdyby se potom například dostal do vězení nebo se musel zpovídat ze své víry, aby věděl také před Pánem, co by vědět měl.“⁶⁴ Docházelo jen zřídka k tomu, že prostí členové sami spisovali texty, avšak bylo běžné, že si pořizovali „Epistelbücher“, tedy sborníky dopisů, vyznání a traktátů z huterské a jiných křtěneckých tradic v opisech, které byly občas opatřeny individuálními předmluvami. Jako předlohy ke zhotovení těchto individuálně vybíraných sborníků byly členům dány k dispozici objemné a zvláště pečlivě psané vzorové rukopisy, které bychom mohli nazývat „mastercopies“.⁶⁵ V Evropě se dochovalo okolo 30 takových individuálně sestavených sborníků nebo „Epistelbücher“ a několik vzorových „mastercopies“, které obsahují mimo jiné četné historicky cenné pramenné texty z doby raného křtenectví (tj. z let 1525–1535). Dokazují, že společenství huteritů od svých prvopočátků pečlivě sbíralo spisy svých kazatelů, představených a mučedníků.⁶⁶ Také individuálně sestavené rukopisné zpěvníky, které zčásti obsahují opisy z tištěných zpěvníků švýcarských křtěnců, zčásti původní huterské básně, se dochovaly ve velkém množství. V evropských sbírkách se nachází 47 rukopisných zpěvníků (příp. sborníků, které vedle jiných textů obsahují také písně).⁶⁷ Zvláštní postavení vedle individuálně sestavených zpěvníků zaujímá v pěti rukopisech dochovaný kompletní veršovaný Žaltář

⁶² Exempláře: č. 354 (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár); č. 397 (Leipzig, UB); nový tisk: EHRENPREIS, Andreas: Ein Sendbrief an alle diejenigen, so sich rühmen lassen, daß sie ein abgesondertes Volk von der Welt sein wollen [...]. Brüderliche Gemeinschaft, das höchste Gebot der Liebe betreffend. Aufs neue herausgegeben von den Hutterischen Brüdern in Amerika, Scottdale 1920 (více dotisků); srov. HARRISON, Andreas Ehrenpreis and Hutterite Faith and Practice, c. d., s. 117–165.

⁶³ Bývalý huterita ve svém veřejném odvolání z roku 1587 želel toho, že po svém přístupu k huteritům neobdržel všechny spisy, o které žádal: „Na počátku, když jsem se chtěl stát huterským bratrem [...], žádal jsem od jejich služebníků výklad jejich víry v nějaké knížce (protože umím trochu číst a psát), abych mohl svou duši dostatečně a na pevném základě opatřit spásou, ovšem nejprve jsem toho u nich dlouho nemohl dosáhnout, než moji vážně míněnou prosbu vzali na vědomí“, srov. Zwelff wichtige vnd starcke Vrsachen Hansen Jedelshausers von Vlm / seines Handtwercks ein Nadler / etc. Warumb er mit seinem ehelichen Weib vnnnd vier Kindern / von den Widertauffern / so man Hutterische Brüder nennt / sey abgetreten, Ingolstadt 1587, s. 4.

⁶⁴ Srov. Das Klein-Geschichtsbuch der Hutterischen Brüder, c. d., s. 520.

⁶⁵ O vzorový kodex nebo „mastercopy“ se jedná v případě obsáhlého sborníku č. 46 (Bratislava, Archiv hl. mesta Bratislavy).

⁶⁶ Srov. FRIEDMANN, Robert: Die Briefe der österreichischen Täufer, Archiv für Reformationsgeschichte, roč. 26 (1929), s. 30–80 a 161–187; ZIEGLSCHMIED, A. J. Friedrich: Unpublished 16th Century Letters of the Hutterian Brethren, Mennonite Quarterly Review, roč. 15 (1941), s. 5–25 a 118–140; k vyznáním mučedníků srov. GROSS, Leonard: The Golden Years of the Hutterites. The Witness and Thought of the Communal Moravian Anabaptists During the Walpot Era 1565–1578, Scottdale 1980; velká část dopisů, vyznání a traktátů obsažených ve sbornících byla otištěna v ortograficky modernizovaném znění: Die Hutterischen Episteln 1527 bis 1767, herausgegeben von den Hutterischen Brüdern in Amerika. Bd.: 1–4, Elie 1986–1991.

⁶⁷ K huterské písňové tvorbě srov. kromě WOLKAN, Die Lieder der Wiedertäufer, c. d., také LIESEBERG, Ursula: Studien zum Märtyrerlied der Täufer im 16. Jahrhundert, Frankfurt a. M. 1991; LIESEBERG, Ursula: Die Lieder des Peter Riedemann. Studien zum Liedgut der Täufer im 16. Jahrhundert, Frankfurt a. M. 1998.

Wolfa Sailera (zemřel 1550), učeného příznivce Caspara Schwenckfelda, který se později přidal k huteritům a stal se jejich kazatelem.⁶⁸

Větší sbírky tištěných a rukopisných spisů se nacházely ve studovnách kazatelů. Sborový řád z roku 1640 názorně ukazuje, že kazatelé svůj čas obvykle trávili čtením a jen neradi se při tom nechávali rušit od návštěvníků a prosebníků: „Také si bratři ve službě [tj. kazatelé] mají, pokud nejsou ve světnici sami, zvykat pěkně tiše číst. Ale když někdo vejde a na něco se ptá, pozorně poslouchat, nedívat se do knihy a nečíst, a tím tu věc promeškát, také ruce a nohy ponechat při sezení pěkně v klidu, neklepat na stůl a nedělat žádný hluk.“⁶⁹ Skurilně působí napomenutí kazatelům, aby nečetli na posteli nebo na záchodě.⁷⁰ Kodexy určené pro potřeby kazatelů byly většinou psány zvlášť pečlivě, ale spíše prostěji vybaveny. Protože kazatelé museli své teologické, exegetické a homiletické kompetence získat v krátké zkušební době dvou nebo tří let mezi volbou a potvrzením, a sice zejména samostudiem, byla jim k dispozici vedle tištěných děl velmi obsáhlá, ale doposud téměř neprobádaná rukopisná odborná literatura, která obsahuje biblické komentáře,⁷¹ slovní a věcné konkordance, vysvětlivky biblických vlastních jmen (onomastika) a sumáře biblických knih. Za nejosobitější textový žánr huterského písemnictví lze snad pokládat četné parafráze kompletních biblických knih, formálně inspirované Erasmovými parafrázemi novozákonních spisů, které se pokoušejí rozluštit skrytý smysl biblických textů, přičemž podle určitého alegorického schématu „překládají“ vlastní jména, okolnosti a události zmiňované v biblických textech.⁷² Vedle vázaných kodexů a tištěných děl kazatelé vlastnili velké sbírky vypracovaných kázání v sešitech o velikosti oktávu a šestnáctky, které byly vystavěny podle přísně jednotného schématu. Sloužily jako čtená kázání k opakovanému použití a po smrti kazatele přecházely do vlastnictví jeho následovníka. Od druhé poloviny 17. století čtené kázání u huterských bratří postupně vytlačilo kázání individuálně psané. V evropských sbírkách se dochovaly zhruba dvě stovky huterských kázání ze 16.–18. století (částečně „naučení“ na způsob homilií, částečně na určité téma orientované „promluvy“).⁷³

Systematickou teologickou literaturu ve vlastním smyslu stav huterských kazatelů nevytvořil. Nejbližší má k systematickému pojednání huterského učení zmíněné vyznání Petera Riedemanna. Přinejmenším stejnému respektu se u huteritů zjevně těšil krátký spis biskupa Petera Walpota (zemřel 1578) s titulem „Pět článků největšího sporu mezi námi a světem“ („*Die fünf Artikel des größten Streits zwischen uns und der Welt*“), který je v evropských sbírkách dochován nejméně ve 12 rukopisech ve více recenzích. Jedná se o soustavu biblických veršů k pěti důležitým článkům huterského učení (křest, Večeře Páně, společné vlastnictví, nenásilí, rozvod manželství mezi věřícími a nevěřícími).⁷⁴ Tyto články byly široce zpracovány v mnohem obsáhlejší „Pěkné líbezná knížce několika hlavních článků našeho křesťanského učení“ („*Schön lustig Büchlein etlicher Hauptartikel unseres christlichen Glaubens*“, 1583) kazatele Hanse Zuckenhamera (zemřel 1598), poměrně ambiciózním pojednání, při kterém se ovšem jedná

⁶⁸ Č. 48 (Bratislava, Archiv hl. mesta Bratislavy); č. 193, 194 (Bratislava, Lyceálna knižnica); č. 372 (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár); č. 446 (Wien, Österreichische Nationalbibliothek).

⁶⁹ Srov. Der Gemein Ordnungen 1651–1873, c. d., s. 10.

⁷⁰ Srov. Das Klein-Geschichtsbuch der Hutterischen Brüder, c. d., s. 536.

⁷¹ Srov. PACKULL, Werner O.: „A Hutterite Book of Medieval Origin“ Revisited. An Examination of the Hutterite Commentaries on the Book of Revelation and their Anabaptist Origin, Mennonite Quarterly Review, roč. 56 (1982), s. 147–168.

⁷² K tomuto textovému žánru, vytvořenému patrně Peterem Riedemannem, srov. ROTHKEGEL, Learned in the School of David, c. d.

⁷³ K huterské homiletice srov. ROTHKEGEL, Tobias Bersch über Matthäus 9,1–17, c. d., s. 233–265.

⁷⁴ K textu „Pěti článků“ srov. Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder, c. d., s. 269–316.

toliko o pečlivou kompilaci z různých tištěných a rukopisných pramenů.⁷⁵ Nevyjasněné zůstaly doba vzniku a autorství dalšího anonymního, podobně obsáhlého huterského pojednání s titulem „Útoky a úskoky slepého a zvráceného světa a všech bezbožníků proti bohobojným“ („*Anschläge und Fürwenden der blinden und verkehrten Welt und aller Gottlosen gegen die Frommen*“).⁷⁶

V bádání zřejmě nejčastěji citovanými huterskými texty jsou četné kroniky. I kroniky byly patrně původně určeny převážně k užítu a potřebě služebníků Božího slova a služebníků časných tělesných potřeb, ale nejpozději od poloviny 17. století jsou pak doloženy i rukopisy kronik jednoznačně zhotovené k užívání prostými členy. V evropských sbírkách se nachází 32 rukopisných kronik huteritů, které – s četnými variantami, výpustky a příležitostnými textovými doplňky – obsahově víceméně odpovídají textovému objemu edic publikovaných Beckem (na základě evropských rukopisů), Wolkanem a Zieglschmidem (na základě amerických rukopisů). Východiskem huterského kronikářství byly dvě původně samostatné kroniky, které se však ve většině rukopisných recenzí dochovaly v textově smíšené a kontaminované podobě. První byla kronika Caspara Braitmichela (zemřel 1573), zachycující přehled biblických a církevních dějin „od stvoření světa“ až do reformace, a pak dějiny huterských bratrů do roku 1542. Druhá byla kronika Ambrosia Resche (zemřel 1592), počínající v roce 1524. Dále lze zmínit různé stručné katalogy mučedníků. Braitmichelova kronika byla za použití četných dalších písemných pramenů rozšířena a postupně dopisována biskupem Hansem Krälem (zemřel 1583) a bratrským písařem Hansem Zapffem (zemřel 1630). Výsledkem těchto redakčních dodatků byla výše zmíněná „Velká kronika“, která se v Evropě nedochovala. V Americe se ovšem zachovaly dva skoro totožné rukopisy „Velké kroniky“ z roku 1581, které byly vydány Wolkanem a Zieglschmidem.

Úplná identifikace pramenů huterské chronistiky (v níž jsou pro starší dobu kromě bible užívány mimo jiné spisy Flavia Josefa a Eusebia, pro novější dobu mimo jiné kroniky Sebastiana Francka) a analýza vzájemných závislostních poměrů četných rukopisů doposud chybí.⁷⁷ Zdá se, že rukopisy chované na jednotlivých bratrských dvorech byly čas od času podle oficiální „mastercopy“ aktualizovány a že tato úloha byla spojena s úřadem bratrského písaře. Proto najdeme ve všech rukopisných kronikách stejné písařské ruce, které lze alespoň částečně identifikovat s rukama písařů ústřední kanceláře.⁷⁸ Obsahovými důrazy huterské chronistiky jsou zřízení pravé „Církve Boží na Moravě“ a její útrapy v různých pronásledováních či vinou falešných bratrů, mučednictví členů, volba, potvrzení a smrt hospodářů a kazatelů, zakládání nových osad. K tomu je přidáno množství dalších zpráv, které z huterských kronik činí nedocenitelný pramen nejen pro dějiny huteritů, ale i křtěnectví vůbec a stejně tak pro moravské regionální dějiny. Huterská chronistika zaznamenala vliv sahající i mimo huterské čtenářstvo, neboť velké části jedné huterské mučednické knihy byly přejaty do tištěného nizozemského menonitského

⁷⁵ Zuckenhamerova spisu, který je v rukopisech zaznamenán většinou anonymně, se v Evropě dochovalo jedenáct (částečně neúplných) rukopisů. Edice: Glaubenszeugnisse oberdeutscher Taufgesinnter II, c. d., s. 49–318; k tomuto spisu srov. RAUERT, Matthias H.: 'Ein schoen lustig Buechlein.' The Influence of Pilgram Marpeck's 'Admonition' on True Baptism and Communion in a Hutterite Polemic, Mennonite Quarterly Review, roč. 83 (2009), s. 425–470.

⁷⁶ V Evropě dochován ve dvou rukopisech: č. 7 (Alba Iulia, Batthyaneum); č. 364 (Esztergom, Főszékesegyház Könyvtár); k tomuto spisu srov. GROSS, The Golden Years of the Hutterites, c. d., s. 215–221.

⁷⁷ Matthias H. Rauert (Pécs) snesl v zatím nezveřejněných výzkumech množství jednotlivých poznatků a rozborů; jemu děkuji za cenné podněty. Pro další zajímavé postřehy k huterské chronistice srov. také SZÖVÉRFY, Josef: Die hutterischen Brüder und die Vergangenheit. Vorbemerkungen zur sog. „ältesten“ hutterischen Chronik, Zeitschrift für deutsche Philologie, roč. 82 (1963), s. 338–362; KUGLER, Hartmut: Das „Dicke Buch“ der Gemeinde Gottes. Zur literarischen Selbstdarstellung der Huterischen Täufergemeinschaft, in: Literatur und Laienbildung im Spätmittelalter und in der Reformationszeit (ed. Ludger Grenzmann – Karl Stackmann), Stuttgart 1984, s. 152–172.

⁷⁸ Srov. RAUERT, Die „Brüder-Schreiber“ in Mähren, c. d., s jednotlivými doklady.

martyrologia „*Historie der Martelaren ofte waerachtige Getuygen Jesu Christi*“, jejímiž redaktory byli Hans de Ries a Jacques Outerman (Haarlem 1615). Z tohoto díla přešly do „Mučednického zrcadla“ („*Märtyrerspiegel*“) Thielmana Jansze van Braght (1660), dodnes značně rozšířeného u menonitů.⁷⁹

Nejprekvapivějším výsledkem heidelberského katalogizačního projektu bylo zno-uvobjevení doposud zcela nepovšimnutého huterského odborného písemnictví. Sloužilo k uchovávaní a zprostředkování odborného vědění v některých vysoce kvalifikovaných profesních skupinách. Vedle kosmologicko-přírodovědných spisů, v nichž se nacházejí např. texty o vzniku duhy⁸⁰ nebo o lovu velryb,⁸¹ se dochovala příručka o výrobě vína s návodem ke konstrukci typických „habánských sklepů“. Největší část odborného písemnictví však zaujímají rukopisy lékařského a alchymistického obsahu. Mezi těmito tvoří nejpozoruhodnější skupinu spisy Leonharda Gagassera, přinejmenším jedenáct medicínských učebnic a příruček určených pro vzdělávání huterských lékařů z let 1570–1578. Částečně se jedná o pouhé kompilace textů Paracelsa a paracelsiánů. V jiných Gagasserových spisech lze však rozeznat i rozsáhlou vlastní spagyrickou praxi. Podle těchto pramenů se zdá, že i huterští lékaři a alchymisté se pokoušeli o transmutaci kovů, tj. o alchymistickou výrobu zlata, ba dokonce huterské receptury často zmiňují i podivné substance jako např. „lidské sádlo“. Disciplinární postup, při kterém byl podle huterských kronik v roce 1611 shromážděním starších trestán jeden z huterských lékařů, neboť od jednoho kata tajně kupoval části mrtvol, utratil značné finanční prostředky sboru na alchymistickou výrobu zlata a přivedl sbor do nebezpečného podezření z falšování mincí, tedy zřejmě nebyl neopodstatněný.⁸² Doposud značně přehlížený⁸³ fenomén huterské alchymie a huterského paracelsianismu stále čeká na podrobnější průzkum.

Jako v Platonově republice, s níž byly huterské dvory srovnávány již tehdejšími současníky (což bylo současně vyjádřením zlomyslných podezírání, že huterité provozují společné vlastnictví žen),⁸⁴ byly u huterských bratrů zakázány všechny fiktivní texty. V huterských kázáních se se vši přísností odsuzovalo vlastnictví a pročitání světských „lotrovských písní“ a „lživých historek“ jako Enšpígla, Ezopa, šprýmovné sbírky Johanna Paulise „Šprým a vážnost“ („*Schimpf und Ernst*“), básní Hanse Sachse a lidových povídek

⁷⁹ Srov. VISSER, Het doperse mirakel van het onverbrande bloempje, c. d.

⁸⁰ Č. 295, „Von allen componierten und zuesammengesetzten körpern nach irer ersten principyen der elementen und qualiteten in diser ndern welt, so fünfferlai geschlächt sein, von Gott und der natur geschaffen, werden in disem buech tractirett. Anno 1577 aus dem Lattein ins Teitsch verfertigt“ (București, Biblioteca Națională a României).

⁸¹ Č. 434, Živočichopis a rostlinopis, okolo 1565 (Sibiu, Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale).

⁸² Srov. Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder, c. d., s. 679–686.

⁸³ Ve starších publikacích o huterské medicíně není chymiatrické písemnictví huteritů přiměřeně zohledněno, např. SOMMER, John L.: Hutterite Medicine and Physicians in Moravia in the Sixteenth Century and after, *Mennonite Quarterly Review*, roč. 27 (1953), s. 111–127; FRIEDMANN, Robert: Hutterite Physicians and Barber-Surgeons (Additional Notes), *Mennonite Quarterly Review*, roč. 27 (1953), s. 128–136; KRISZTINKOVICH, Béla: New Christian Surgeons, Bath Attendants, and Pharmacists in Hungary in the 16th and 17th Century, *Therapia Hungarica*, roč. 7 (1959), s. 38–42. Na druhé straně podrobil historik farmacie Wolfgang Schneider rozsáhlému šetření jeden huterský rukopis ze své soukromé sbírky (č. 287, nyní Braunschweig, UB der Technischen Universität), jehož huterský původ nerozpoznal, srov. SCHNEIDER, Wolfgang: Mein Umgang mit Paracelsus und Paracelsisten. Beiträge zur Paracelsus-Forschung, besonders auf arzneimittelgeschichtlichem Gebiet, Frankfurt a. M. 1982; SCHNEIDER, Wolfgang: Über den Liber praeparationum des Paracelsus, *Sudhoffs Archiv für Wissenschaftsgeschichte*, roč. 64 (1980), s. 69–78; SCHNEIDER, Wolfgang: Paracelsus – Autor der Archidoxis Magica?, Braunschweig 1982.

⁸⁴ Např. u Joachima Curea. Srov. CUREUS, Joachim: *Gentis Silesiae annales*, Wittemberg 1571, s. 281, o huteritech na Moravě, „ubi invenerunt domicilium ibidemque singularem politiam Platonicam plenam turpitudinis et scelerum constituerunt.“

o Markolfovi a Šalamounovi.⁸⁵ Knihy měly v „Církvi Boží na Moravě“ za úkol zprostředkovat „pravdu“ – nikoliv z bláhové touhy po poznání, ale pro věčnou spásu každého jednotlivce a časný prospěch společenství věřících.

(překlad Mgr. Jiří Just, Th.D.)

Martin Rothkegel

Literary culture of Moravian Anabaptists Manuscripts and prints of the Hutterian Brethren in European libraries

The diverse confessional cultures of Early Modern Europe developed, to some extent, specific approaches to books, reading, printing and writing. Based on their varying religious practices, or confessional identities, early modern Catholics, Lutherans, Bohemian Brethren, Anabaptists and Jews had very differing approaches to books and largely differed in the degree of literacy of their membership. Pre-1620 Moravia was one of the few European regions in which a variety of confessional identities coexisted within one political territory. The traditional concept of “history of literature”, based on the idea of “nation” defined by language, is no suitable approach to the complexity and diversity of the significances of books, reading, printing and writing in a multi-ethnic and multi-confessional environment like pre-1620 Moravia. Rather, one should study the specific book cultures of the individual confessional groups, paying no less attention to the function of books than to their content. The present contribution tries to sketch out the role which books, reading, printing and writing played in the confessional culture of the Hutterian Brethren in Moravia from 1565 to 1622 and in their Western Slovakian exile in the 17th century.

⁸⁵ Srov. Das Klein-Geschichtsbuch der Hutterischen Brüder, c. d., s. 206; VON SCHLACHTA, Hutterische Konfession und Tradition 1578 bis 1619, c. d., s. 175.